

Sarjakuva aktiivismin työkaluna

Opastava pienlehti aktivistisen
sarjakuvajulkaisun luomiseksi

LAB-ammattikorkeakoulu
Medianomi (AMK)
Graafinen suunnittelu
2025
Nea Runne

Tiivistelmä

Opinnäytetyön päämääränä oli selvittää kuinka sarjakuva voi toimia aktivismin työkaluna. Opinnäytetyössä tutkailtiin niitä sarjakuvan ominaisuuksia, jotka tekevät siitä hyvän välineen aktivistiseen toimintaan. Lisäksi tutkittiin, mitä sarjakuva-aktivismilla ja aktivistisella sarjakuvalla tarkoitetaan. Hankitun tiedon ja taustoituksen pohjalta produktioksi määräytyi opastava pienlehti, jonka tarkoituksena on antaa mahdollisuus ja väylä matalaresurssiin vaikuttamiseen sarjakuvan avulla.

Opinnäytetyön tutkimusvaiheessa tietoa saatiin haastatteleamalla henkilöitä, joilla on merkittävää tietoutta sarjakuvasta ja aktivismista. Tietoa aiheesta kerättiin myös jo olemassa olevista lähteistä. Tärkeiksi lähteiksi osoittautuivat muun muassa ruotsalaisen sarjakuvatutkija Martin Lundin kirjoittama artikkeli *Comics Activism, A (partial) introduction* sekä Ralf Kaurasen, Olli Löytyn, Aura Nikkilän ja Anna Vuorinteen artikkeli *Vuoden 2015 "pakolaiskriisi" ja sarjakuva-aktivismi Suomessa: Auttamishalu, antirasismi ja turvapaikanhakijoiden äänet*.

Tutkimusta tehdessä selvisi, että sarjakuvaa voidaan hyödyntää aktivismin työkaluna aktivistisen viestinnän alustana. Sarjakuvalla on saavutettavia ominaisuuksia, jotka voivat edistää aktivistisen viestin välittämistä. Opinnäytetyön johtopäätöksenä pystyi toteamaan, että sarjakuvalla toteutettavalla aktivismille ominaista on, ettei sillä välttämättä saada aikaiseksi rakennetasoista muutosta. Se voi kuitenkin vaikuttaa yksilötasoisesti ja antaa äänen niille, jotka eivät muuten tule kuulluksi.

Abstract

The objective of this thesis was to explore how comics can be used as a tool for activism. The thesis examined the properties of comics which make it particularly suitable for activism. Additionally, the definitions of comic activism and activist comics were explored. The accumulated knowledge resulted to an instructional zine as the final product of the thesis. The purpose of the zine is to instruct the readers in low resource influencing through comics.

During the research people with significant knowledge of comics and activism were interviewed. Information was also gathered from existing sources. Some of the most important sources included the articles *Comics Activism, A (partial) introduction* by Swedish comic researcher Martin Lund and *Vuoden 2015 "pakolaiskriisi" ja sarjakuva-aktivismi Suomessa: Auttamishalu, antirasismi ja turvapaikanhakijoiden äänet* by Ralf Kauranen, Olli Löytty, Aura Nikkilä and Anna Vuorinne.

The results indicate that comics can be used as a tool and platform for activist communication. Comics have accessible properties that enable and support the transmission of an activist message. Based on the findings it could be deduced that comic activism might not necessarily bring structural change. However, it can have an effect on an individual level and give a voice to those who would not otherwise be heard.

Avainsanat

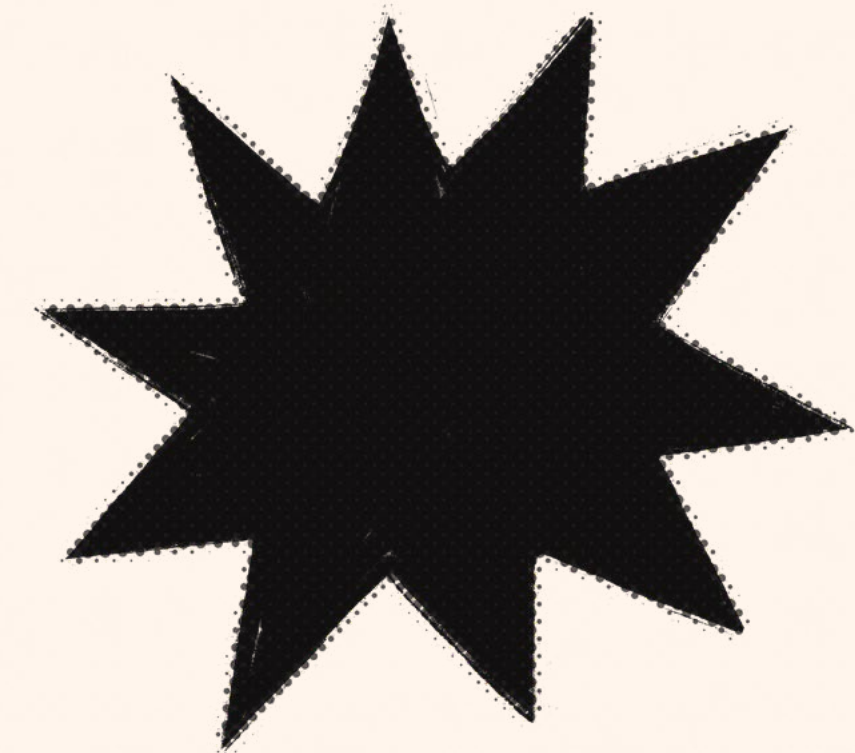
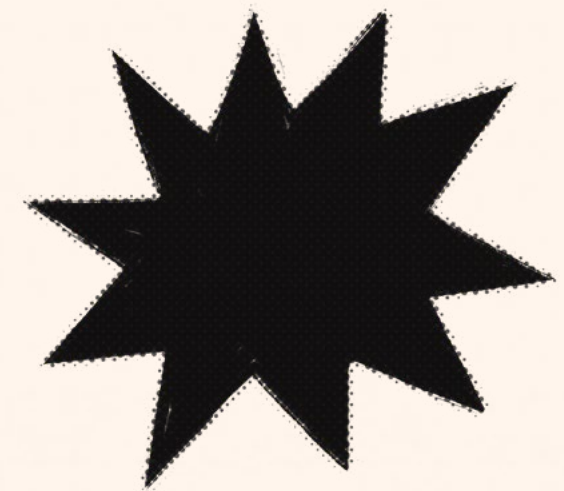
sarjakuva, aktivismi, sarjakuva-aktivismi, vaikuttaminen, zine, sarjakuvazine

Keywords

comics, activism, comics activism, influencing, zine, comic zine

Sisälllys

1 Johdanto	4	5 Aktivismi, sarjakuva ja pienlehdet	15
1.1 Aiheen valinta	4	5.1 Zinet eli pienlehdet	15
1.2 Tavoitteet ja haasteet	5	5.2 Henkilökohtainen on poliittista	16
1.3 Tutkimuskysymys ja teoria	5	6 Sarjakuvan kohtaamia haasteita aktivismin välineenä	18
1.4 Metodit	5	7 Muutos alkaa sarjakuvasta	21
2 Sarjakuvan määritelmä	6	7.1 Opastava pienlehti	21
3 Aktivismi, sarjakuva-aktivismi ja aktivistinen sarjakuva	7	7.2 Produktion lähteitä	21
3.1 Aktivismi ja sarjakuva	7	7.3 Suunnittelu	22
3.2 Aktivististen sarjakuvien määrittely	9	7.4 Pienlehden ulkomuoto	24
4 Sarjakuvan aktivismin sopivat ominaisuudet	11	7.5 Valmis produktio	27
4.1 Muistaminen, muistiin palauttaminen ja ymmärtäminen	11	8 Yhteenveto ja arviointi	34
4.2 Sarjakuva on saavutettavaa	11	Lähteet	35

1 Johdanto

1.1 Aiheen valinta

Tämän opinnäytetyön aiheena on sarjakuva aktivismin työkaluna ja miten sarjakuva voi tarjota mahdollisuuden aktivismin harjoittamiseen. Aloitin opinnäytetyöni suunnittelun ja kirjoittamisen syksyllä 2023. Aihekseni olin valinnut sarjakuvan aktivismin työkaluna. Takana oli historiallisia tapahtumia, kuten koko maailman poikkeustilaan ajanut koronavirus ja eurooppalaisten turvallisuuden tunnetta horjuttanut Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022. Samalla huoli ilmastokriisistä sekä ihmisoikeuksista kasvoivat levottomassa maailmassa. Olin yksi niistä ihmisistä, jotka seurasivat maailman uutisia ja kokivat suurta tarvetta tehdä jotakin. Keinot vaikuttaa ovat yhtä yksilölliset kuin me ihmisetkin. Tavot harjoittaa aktivismia voivat olla moninaisia. Olen jo joitakin vuosia ollut kiinnostunut sarjakuvista ja pienlehdistä. Opinnäytteeni aihe pohjaa siis omaan kiinnostukseeni sarjakuvaan ja kokemukseeni siitä, että se on varteenotettava viestinnän ja vaikuttamisen muoto.

Sarjakuvien kapinahenkisyys alkoi kytymään Yhdysvalloissa 1960-luvulla underground-liikkeen myötä. Toisen maailmansodan jälkeinen aika toi muutokset mukanaan ja se oli aikaa monenlaiselle poliittiselle liikehdinnälle. Sodan vastaisuus kasvoi, kansalaisyhteiskunta oli

kiivasta, naisasialiike koki nousuaan ja yhdessä ne haastoivat vallitsevan yhteiskunnan arvoja sekä asenteita. (Affman 2004, 11.) Perinteisten superankarisarjakuvien rinnalle alkoi syntyään toisenlaisia tarinoita ja ne käsittelivät sellaisia aiheita, joita ei ennen sarjakuvissa ollut totuttu näkemään. Näitä aiheita olivat esimerkiksi väkivalta, kauhu, seksi ja vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen sekä poliittisten päättäjien satiirinen arvostelu. Nämä sarjakuvat joutuivat nopeasti tarkastelun alle, sillä niiden pelättiin rapauttavan lasten ja nuorison moraalit. Sarjakuvia päädyttiin sensuroimaan ja näin syntyivät underground-sarjakuvat, jotka käsittelivät yhteiskunnan tabuaiheita.

Huolimatta siitä, että underground-sarjakuva irvaili päättäjille ja sen puitteissa tehtiin paljon poliittista satiiria, se ei kuitenkaan varsinaisesti tähdännyt minkäänlaiseen yhteiskunnalliseen murrokseen. Sen alla toimivat sarjakuvataiteilijat olivat usein miehiä, joiden töissä pilkattiin aivan kaikkia ja kaikkea. (Affman 2004, 57.) Juri Nummelin nostaa kirjassaan *Sarjakuvan lyhyt historia* (2018) esimerkkinä tällaisista underground-taiteilijoista Robert Crumbin, jonka sarjakuvissa aiheina esiintyivät usein naisiin kohdistuva pahoinpitely sekä seksuaaliväkivalta.

Underground-sarjakuvissa vilisevät törkeydet, naisviha sekä rasismi kuitenkin synnyttivät myös vastavoimia, kun naispiirtäjät sekä käsikirjoittajat alkoivat luomaan sarjakuviaan. Ne käsittelivät usein feministisellä otteella naisten elämää ja arkea, sekä heidän kokemiaan epäkohtia yhteiskunnassa. Ensimmäinen tällainen laajemmin levinyt underground-julkaisu oli 1970-luvulla ilmestynyt *It Ain't Me Babe*. Pitkäikäisin oli kuitenkin Trina Robbinsin vuodesta 1972 julkaistu *Wimmin's Comix*, joka antoi alustan aloitteleville naistaitelijoille. *Wimmin's Comixissa* on sanottu ilmestyneen ensimmäinen lesbosuhdetta kuvaava sarjakuva. Lyn Chevlin ja Joyce Farmerin luoma *Tits'n'Clits* puolestaan keskittyi erotiikkaan ja huumoriin. (Nummelin 2018, 95.) Julkaisun nimi oli parodiaa pornografiselle termille tits & ass (kuva 1). Nimellä kuitenkin pyrittiin ottamaan takaisin valta naisten omaan kehoon pakottamalla lukijan huomio naisten seksuaalisen nautinnon lähteeseen (Farmer ym. 2023, 16).

Sarjakuvalla on siis pitkään ollut kapinallisen maine ja se selkeästi kykenee olemaan yhteiskunnassa uutta synnyttävä ja kuohuttava voima. Sarjakuva on toiminut äänitorvena turhautuneisuudelle ja auttanut tuomaan esiin niitä ääniä, jotka eivät ole tulleet kuulluksi.

Opinnäytteeni aihe, sarjakuva aktivismin työkaluna, pohjaa siis omaan kiinnostukseeni sarjakuvaan ja kokemukseeni siitä, että se on varteenotettava viestinnän ja vaikuttamisen muoto.

1.2 Tavoitteet ja haasteet

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tutkia sarjakuvaa aktivismin työkaluna. Opinnäytetyössä tutustutaan sarjakuvaan aktivistisista lähtökohdista. Loppuproduktiona on opas yksinkertaisen, matalaresurssisen aktivistisen julkaisun tekoon henkilölle, joka on kiinnostunut sarjakuvasta vaikuttamisen välineenä. Tavoitteenani on, että tämä opinnäytetyö voisi tuoda jotakin uutta niille, joille sarjakuvan potentiaali aktivistisissa tarkoituksissa ei ole lähtökohtaisesti tuttua ja antaa uudenlaisia työkaluja. Sarjakuvaan syvemmin tutustuneiden, harrastajien sekä ammattilaisten taas toivon voivan hyötyä yhteen kerätystä informaatiosta. Heillä on myös lupani hyödyntää produktiotani esimerkiksi osana sarjakuvatyöpajojaan.

Huomasin lisäksi, ettei opinnäytetasolla löydy vastaavaa tutkimusta, joka keskittyisi tutkimaan ja määrittäisi tarkkaan sarjakuvaa aktivistisena työkaluna. Yleisesti tutkimuksen vähyys näkyi myös haasteena löytää vartenotettavaa lähdemateriaalia omaan opinnäytetyöhöni, erityisesti suomenkielisenä. On ollut yleisempää puhua sarjakuvan ja aktivismin yhteistyöstä enimmäkseen muiden aiheiden, kuten poliittisen ja dokumentaarisen sarjakuvan yhteydessä (Kauranen ym. 2019, 8).

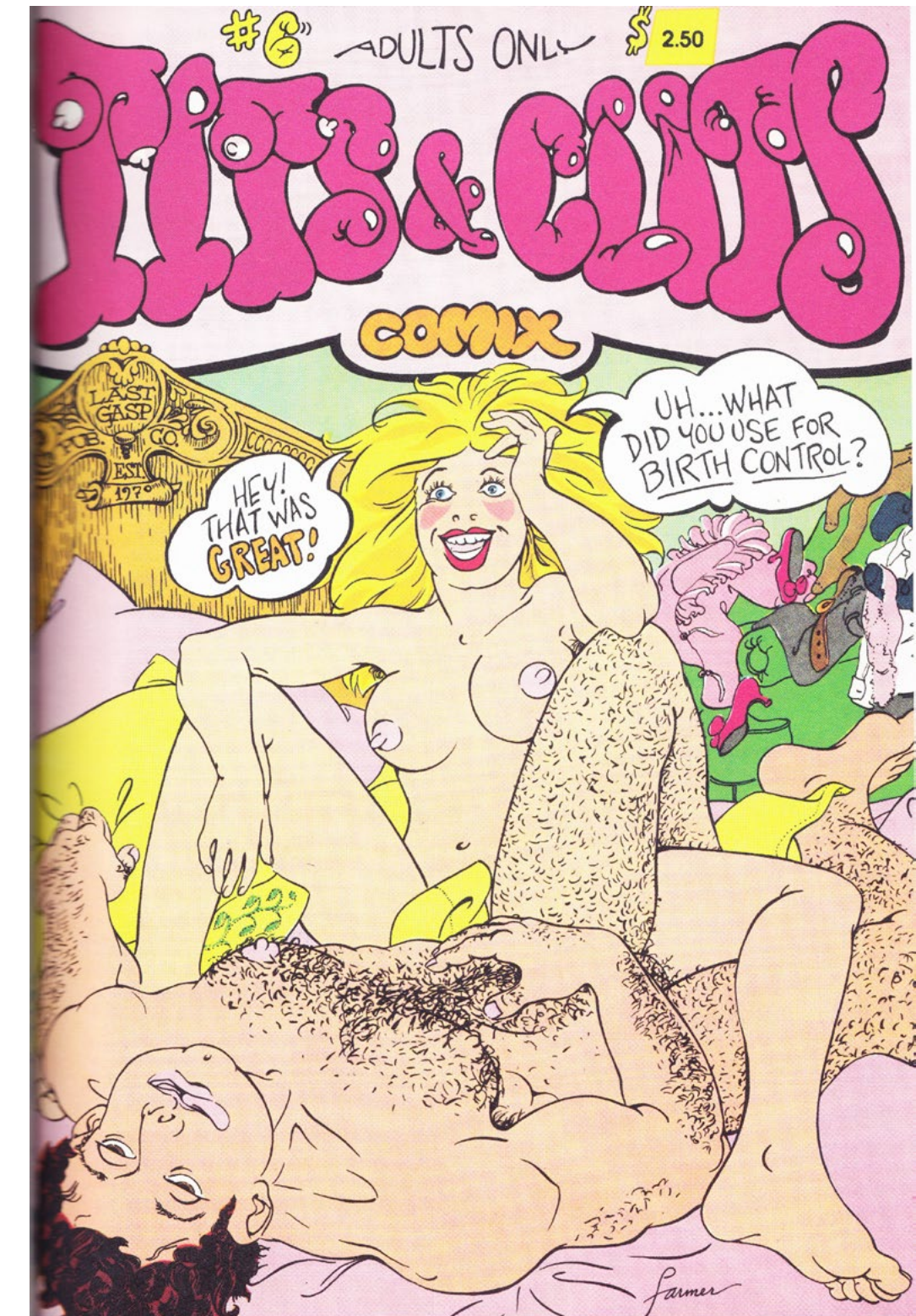
1.3 Tutkimuskysymys ja teoria

Tutkimuskysymyksenäni on kuinka sarjakuvaa voi käyttää aktivismin harjoittamiseen. Lähdän toisessa luvussa liikkeelle perusasioiden määrittelyllä, tässä tapauksessa sarjakuvan määrittelyllä. On olennaista selvittää, mitä sarjakuva-aktivismilla ja aktivistisilla sarjakuvilla tarkoitetaan. Tähän aiheeseen syvennytään kolmannessa luvussa. Opinnäytetyön neljännessä luvussa tutkitaan niitä sarjakuvan ominaisuuksia, jotka tekevät siitä hyvän työkalun aktivismin harjoittamiseen. Viidennessä luvussa syvenytään siihen, mitä ovat pienlehdet, mikä on niiden yhteys aktivismiin ja kuinka niitä tehdään. Haluan myös korostaa, että tavoite opinnäytetyössä ei ole todistaa sarjakuvaa paremmaksi tavaksi harjoittaa aktivismia toisiin menetelmiin verrattuna. Tutkin opinnäytetyöni aiheita länsimaisesta näkökulmasta, eli esimerkiksi japanilainen manga on jätetty tässä tarkastelussa täysin pois. Suurin osa käyttämästäni tietolähteistä ovat käsitelleet nimenomaan sarjakuvaa, zine-kulttuuria, sarjakuva-aktivismia sekä aktivistisia sarjakuvia amerikkalaisesta ja suomalaisesta näkökulmasta. Keskeisimpinä lähteinä opinnäytetyössäni ovat toimineet Ralf Kaurasen, Olli Löytyn, A. Nikkilän sekä A. Vuorinteen kirjoittama artikkeli Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja sarjakuva-aktivismi Suomessa: Auttamishalu, antirasismi ja turvapaikanhakijoiden äänet. Haastattelu Johanna Rojolan kanssa antoi suuntaa tutkiesani sarjakuvan hyödyllisiä ominaisuuksia akti-

vismin kontekstissa. Lisäksi mainittavan tärkeä tietolähteeni oli *Scandinavia Journal of Comic Art* -verkkojulkaisussa julkaistu Martin Lundin artikkeli, *Comics Activism, A (partial) Introduction*.

1.4 Metodit

Opinnäytetyössä käytetyt metodit olivat laadullisia. Taustoitusta varten on haastateltu henkilöitä, joilla on merkittävää tietoutta sarjakuvasta ja aktivismista, tässä tapauksessa sarjakuva-neuvos Johanna Rojola, sekä monitaiteilija Taneli Kemppiä. Haastatteluun käytettiin avoimen haastattelun metodia ja ne toteutettiin yksilohaastatteluina. (Hirsjärvi ym. 204-205.) Haastatteluja varten laadittiin muutamia ohjaavia kysymyksiä, mutta tilanteilta toivottiin keskustelunomaista lähtökohtaa ja ne saivat lähteä kulkemaan omia polkujaan aiheen piirissä. Haastateltavien kanssa sovittiin, että tarkennuksia sekä lisäkysymyksiä oli mahdollista tehdä vielä jälkikäteen. Haastattelujen lisäksi kokosin opinnäytetyön teoriaa kirjallisuuskatsauksen avulla. Käytin sekä sarjakuvaa yleisesti että aktivistisista lähtökohdista tutkivia materiaaleja ja tieteellisiä artikkeleja. Lisäksi hyödynsin erilaisia sarjakuvia, joita käytän esimerkkinä opinnäytetyössäni. Hyödynsin myös produktiossani jo olemassa olevia tietolähteitä, kuten pienlehtien historiasta ja niiden valmistamisesta kertovia kirjoja. Vertailin vastaavia opastavia pienlehtiä oman produktioni työstössä. Tekemäni tutkimustyön avulla pyrin tuomaan produktiooni myös uutta. ●

Kuva 1. Lyn Chevlin ja Joyce Farmerin luoma Tit's 'n'Clits kommentoi aikanaan radikaalisti naisten seksuaalisuutta.

2 Sarjakuvan määrittelmä

Sarjallisen kerronnan alkuvaiheita on nähtävillä pitkin ihmiskunnan historiaa aina varhaisista luolamaalauksista lähtien. Sarjakuva kuitenkin sellaisena, jona sen tänä päivänä tunnemme, on ollut olemassa noin reilun sadan vuoden ajan. (Nummelin 2018, 16, 8.) Kun tänä päivänä puhumme sarjakuvasta, puhumme modernista sarjakuvasta. Moderni sarjakuva syntyi ja vakiinnutti paikkansa maailmassa 1800- ja 1900-luvun taitteessa, kun sen ominainen ilmaisumuoto, sarjakuvallisuus tunnustettiin. (Herkman 1996, 11.)

Olemassaolonsa ajan sarjakuvaan on kohdistettu vieroksunta. Sen tapa yhdistää kuvaa ja sanaa on herättänyt hämmennystä, koska sitä ole yksiselitteisesti pystytty kategorisoimaan kirjallisuudeksi kuvallisen ilmaisunsa vuoksi ja toisaalta ei myöskään visuaaliseksi taiteeksi tekstillisen kerronnan takia. Ajan myötä on hyväksytty, että sarjakuvaa tulisi käsitellä omana itsenään, eli sarjakuvana. (Jokinen 2011, 101.) Tietokirjailija Juri Nummelinin (2018, 9–10) mukaan sarjakuvalla on käytössään samankaltaisia teho- ja kerrontakeinoja elokuvan ja kirjallisuuden kanssa, mutta se käyttää niitä eri tavalla. Eroa kirjallisuuteen Nummelin kuvaa melko selkeäksi. Sarjakuvassa kun on kuvia, kirjallisuudessa taas yleensä ei. Kuvakirjoissa taas kuvitetaan usein yhtä ja tiet-

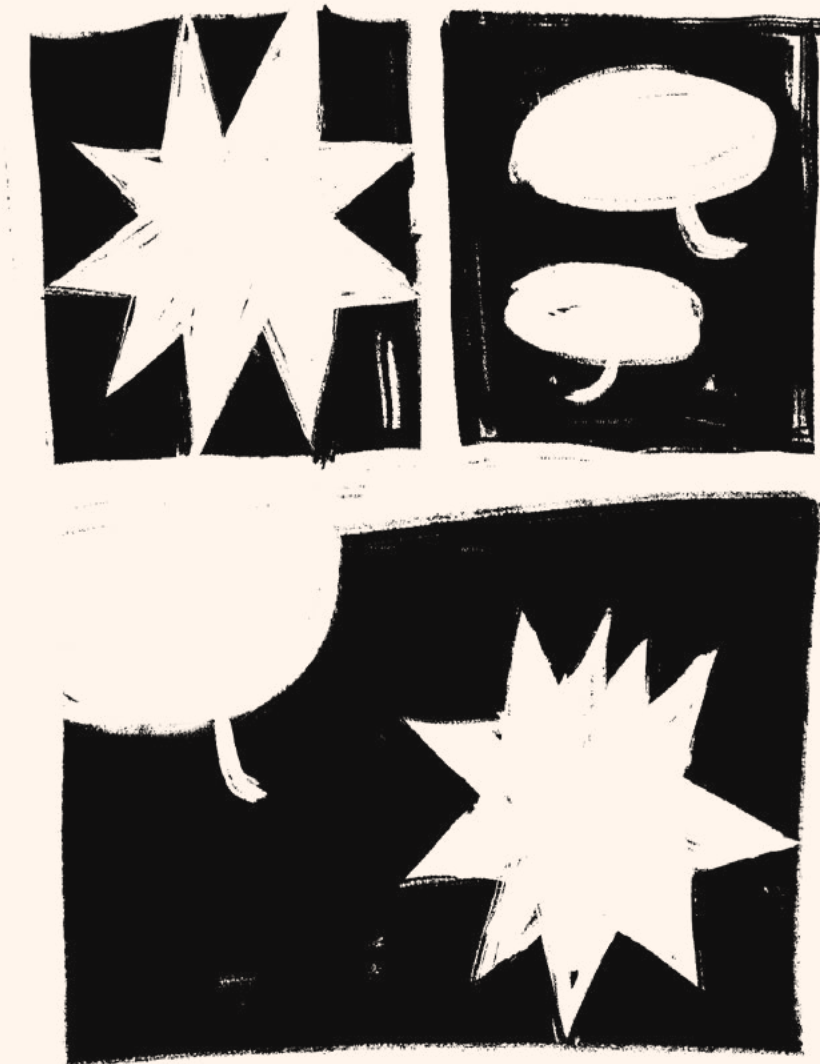
tyä kohtausta, eikä sen tapahtumista muodostu sarjallista tapahtumaa, joita sarjakuvissa usein ilmenee. Elokuvan ja sarjakuvan eroja Nummelin taas luettelee olevan äänen puute sarjakuvassa, jossa ääni syntyy pikemminkin lukijan päässä. Eroa on myös siinä, kuinka liike kuvataan. Elokuva näyttää kokonaisen liikkeen alusta loppuun, sarjakuva taas vain osittain. Lukijan tulee itse täyttää liikkeen loppuosa omassa mielessään tässäkin tapauksessa. Sarjakuvataiteilija Scott McCloud on päätenyt määrittämään sarjakuvan seuraavalla tavalla:

Harkitussa järjestyksessä olevia rinnakkaisia kuvallisia tai muita ilmaisuja, joiden tarkoituksena on välittää informaatiota tai saada lukijassa aikaan esteettinen vaikutelma.

(McCloud, 1998, 9.)

Ruotsalainen sarjakuvatutkija Martin Lund (2018, 2) on purkanut McCloudin määritelmää seuraavasti. Sarjakuvat sisältävät toisilleen jatkeellisia kuvia ja nämä kuvat ovat yleensä, joskaan eivät aina, narratiivin mukaisessa järjestyksessä. Muut ilmaisut tarkoittavat puhekuplia – tai muunlaisia tekstiä sisältäviä elementtejä, kuten ääniefektejä.

Sarjakuvia luodaan välittämään aina jonkinlaista tietoa, joka voi olla viihdyttävä, opettavainen tai ideologinen. Sitä voidaan siis Lundin mukaan käyttää myös välittämään viestiä, joka on luonteeltaan aktivistinen. Vaikka McCloudin määrittelmä on vielä varovaisen yleismaallinen, moni sarjakuva sujahtaa sen raameihin edelleen. McCloud (1998) huomioi kuitenkin itsekin, että sarjakuva on käynyt vuosien saatossa läpi monta määritelmää ja tulee todennäköisesti käymään niitä läpi vielä lisää. ●

3 Aktivismi, sarjakuva-aktivismi ja aktivistinen sarjakuva

3.1 Aktivismi ja sarjakuva

Tutkija Teivo Teivainen kuvaa aktivismin viittaavan usein sellaiseen toimintaan, joka tähtää jonkinlaiseen muutokseen maailmassa. Tämä toiminta tapahtuu poliittisten instituutioiden, kuten eduskunnan tai hallituksen ulkopuolella. Aktivistinen toiminta voi olla kiistanalaisen asian puolesta tai sitä vastaan ja pitää sisällään moninaisia muotoja, esimerkiksi mielenosoituksia kadulla tai vetoamisen allekirjoittamista internetissä. Yksilö voi olla aktivisti ja harjoittaa aktivistista toimintaa itsenäisesti, mutta sitä harjoitetaan usein yhteisöinä ja suurella joukolla. Aktivismin kohteena voi olla myös hyvin erilaisia pyrkimyksiä. Sen avulla voidaan pyrkiä esimerkiksi pelastamaan lakkautusuhan alla oleva, paikallinen pieni kirjasto. Toisaalta aktivistiset toimet ovat olleet merkittävässä asemassa myös globaalilla tasolla, kuten naisten oikeuksien toteutumisessa. Teivainen kuvaa, että aktivismilla yleensä tähdätään hyvän edistämiseen. (Selander 2017.) Hyvä lienee kuitenkin objektiivinen käsite ja täysin ihmiskohtainen. Teivaisen mukaan aktivismia voi harjoittaa kuka tahansa päämääränsä laadusta

huolimatta (Selander 2017). Tämä opinnäytetyö tutkailee sarjakuva-aktivismia ja aktivistisia sarjakuvia tiettyjen kehyksien lävitse, pääasiallisesti ihmisoikeuksia edistävien, kuten feminististen ja antirasististen aiheiden kautta. Ne ovat esimerkkejä siitä, millaista viestiä aktivistinen sarjakuva voi välittää.

Seuraavaksi selvennän, mitä sarjakuva-aktivismi on ja mikä tekee sarjakuvasta aktivistista. *Scandinavian Journal of Comics* -julkaisun pääkirjoituksessa sarjakuva-aktivismia kuvataan tavaksi käyttää sarjakuvia erilaisin tavoin poliittisten ideoiden kommunikoimiseen, jolloin maailman muutokseen pyritään yhdistämällä sanojen ja kuvien voima (Kontturi ym. 2018, 2). Lund (2018 42) määrittää sarjakuva-aktivismin viittaavan tapaan luoda sarjakuvia tukien tai vastustaen yhtä puolta kiistanalaisesta ongelmasta. Aktivistinen sarjakuva Lundin mukaan puolestaan viittaa sarjakuviin, jotka on luotu spesifisti esittämään luojensa poliittisia näkemyksiä.

Kuva 2. Verna Kuutin sarjakuva *Nyt Riittää! Sarjakuvakulttuuri <3 monikulttuurisuus / Enough Is Enough! Finnish Comics Culture <3 Multiculture -antologiasta* (2015). Antologia syntyi yhteistyönä suomalaisten sarjakuvataiteilijoiden turhautuneisuudesta ahdasmieliseen ilmapiiriin Suomessa ja vastavoimana rasismille (Kauranen ym. 2019, 12).

Sarjakuva-aktivismi on myös monenlaista toimintaa

Ralf Kauranen, Olli Löytty, Aura Nikkilä ja Anna Vuorinne laajentavat Lundin määritelmää artikkelissaan *Vuoden 2015 "pakolaiskriisi" ja sarjakuva-aktivismi Suomessa: Auttamishalu, antirasismi ja turvapaikanhakijoiden äänet*. Artikkelin mukaan sarjakuva-aktivismi voi pitää sisällään varsinaisen sarjakuvan luomisen lisäksi myös muunlaista toimintaa. (Kauranen ym. 2019, 11.) Artikkelin tarkastelee suomessa toteutettua sarjakuva-aktivismia syksyn 2015 tapahtumien kautta, kun Suomeen saapui ennennäkemätön määrä turvapaikanhakijoita ja suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui voimakas kahtiajako puolesta ja vastaan. Suomalaiset sarjakuvantekijät osoittivat moninaisilla aktivistisilla toimilla auttamishalua, vastustivat maahanmuuttokeskustelun rasismia ja auttoivat tuomaan esiin turvapaikanhakijoiden omaa ääntä ja kokemuksia. (Kauranen ym. 2019, 5.)

Muunlaisesta aktivistisesta toiminnasta he nostavat esiin sarjakuvataiteilija JP Ahosen johdolla perustetun Taide teossa -verkkokaupan. Verkkokaupasta sai ostettua useiden suomalaisten kuvittajien ja sarjakuvataiteilijoiden töitä ja sen tuotot lahjoitettiin Punaiselle Ristille turvapaikanhakijoiden hyväksi. Myös Suomen sarjakuvaseura keräsi varoja samaan kohteeseen julkaisemal-

la kaksi sarjakuvateosta. Näistä teoksista toinen oli Paula Bullingin dokumentaarinen sarjakuva *Im Land der Frühaufsteher* (suom. *Aamuvirkkujen maassa*), joka kertoi turvapaikanhakijoiden arjesta Saksassa tuoden esiin ongelmakohtia maahanmuuttopolitiikassa. Sarjakuvakeskus julkaisi myös Helsingin sarjakuvamessuilla luodun, monen sarjakuvataiteilijan yhteistyönä syntyneen *Nyt Riittää! Sarjakuvakulttuuri <3 monikulttuurisuus / Enough Is Enough! Finnish Comics Culture <3 Multiculture -antologian*. (Kauranen ym. 2019, 12-13.) Antologia syntyi vastalauseena rasistiselle ilmapiirille syksyllä 2015 ja monet sarjakuvataiteilijat (kuva 2) lähestyivät töissään aihetta kärkeästi kommentoiden, huumorin avulla ja jopa omakohtaisten kokemusten kautta (Sarjakuvakeskus 2015).

Kauranen ym. tuovat esiin myös *Illustrating Me -hankkeen* (suom. *Piirtämällä näkyväksi*), jota vetivät Maailman sarjakuvat- ja Hei Helsinki -yhdistykset. Hankkeessa vedettiin sarjakuvatyöpajoja enimmäkseen turvapaikanhakijoille vuosina 2016-2017 ja annettiin näin tilaa henkilökohtaisille äänille. (Kauranen ym. 2019, 16.) Sarjakuvat käsittelevät turvapaikanhakijoiden kotimaita, pakomatkaa, nykyistä arkea suomessa ja heidän haaveitaan tulevaisuudelle (Mäkeläinen 2017). Näitä työpajoissa syntyneitä ruohonjuuritason sarjakuvia käsittelem lisää luvussa 4.

3.2 Aktivististen sarjakuvien määrittely

Millaista tarkalleen on aktivistinen sarjakuva? Lundin (2018) määritelmän mukaan, aktivistiset sarjakuvat kuvaavat ja viestivät tekijöidensä poliittisia mielipiteitä. Aktivistinen sarjakuva on siis usein, ellei aina poliittista. Poliittinen sarjakuva kuvaa nimensä mukaisesti poliittisia aiheita ja kommentoi usein ajankohtaisia poliittisia ilmiöitä ja tapahtumia (Juhola 2011, 180). Milloin sarjakuva siis on vain poliittista sarjakuvaa ja milloin siitä tulee aktivistista? Tarkastelen näitä kysymyksiä tämän luvun aikana muutaman esimerkin avulla. Esimerkinä käyttämäni sarjakuvat ovat aiheiltaan yhteiskunnallisia ja poliittisia.

Aktivistisista sarjakuvista esimerkkinä käytän sarjakuvateosta nimeltä *Draw the Line* (2021). Kyseessä on sarjakuva, joka kokoaa yhteen yli sadan sarjakuvataiteilijan teoksia ympäri maailman. Sen sisältämät sarjakuvat kuvaavat tekoja ja toimintaa – niin laillisia kuin laittomiakin keinoja, joita jokaisen on helppo toteuttaa vaikuttaakseen poliittiseen ilmapiiriin. (drawtheline, 2021)) *Draw the Line* jakaa sarjakuvan avulla nopeita, noin sivun mittaisia konkreettisia esimerkkejä aktivismin harjoittamisesta (kuva 3). Teos kokonaisuutena tarkastelee aihettaan, maailman muutosta, useasta näkökulmasta. Tavat vaikuttaa vaihtelevat taiteilijoiden mukaan ja sarjakuvien aiheina vaihtelevat esimerkiksi ih-

misoikeudet, ympäristöaktivismi ja antirasistiset teot. Koska sarjakuva on luotu nimenomaan antamaan ihmisille työkaluja aktivistiseen toimintaan ja se kuvaa aktivistisen toiminnan tapoja, sitä voisi luonnehtia samanaikaisesti sekä sarjakuva-aktivismiksi, että aktivistiseksi sarjakuvaksi.

Toisena esimerkkinäni käytän Riina Tanskanen sarjakuvateosta. *Tympeät tytöt* oli alun perin taidetili Instagramissa, jossa Tanskanen julkaisi yhteiskunnallisesti kriittisiä kuvituksiaan. Sosiaalisessa mediassa saavutettua suosiota seurasi fyysinen sarjakuvakirja, *Tympeät tytöt – Aikuis-tumisriittejä* (2022). Tanskanen kuvaa kaiken syntyneen omasta turhautumisestaan, joka kumpusi naisten ja tyttöjen huonosta kohtelusta yhteiskunnassa. Sosiaalisen median julkaisut ja Tanskanen sarjakuvat kommentoivat epäkohtia, joita tytöt kokevat jokapäiväisessä elämässään ja kantavat mukanaan aikuisuuden läpi (kuva 4). Tanskanen käsittelyssä ovat olleet esimerkiksi tyttöihin ja naisiin kohdistuva seksismi, rasismi ja seksuaalinen väkivalta. (Gustaffson 2021.) Sarjakuvakirja koostuu seitsemästä tarinasta. Hahmot vaihtelevat tarinoittain, mutta läpi sarjakuvan on muutamia hahmoja, jotka edustavat tiettyjä asioita. Tällaisia ovat esimerkiksi Koululaitos, jonka Tanskanen kuvaa vaaleana naisena ohjailemassa ja ylläpitämässä sukupuolittuneita rakenteita koulu- ja työmaailmassa. Patriarkaattia kuvaa vaalea mies ja läpi sivujen mukana on myös suorapuheinen Pimppienkeli, joka kyseenalaistaa hahmojen asenteita. Vaikka hahmot

Kuva 3. Kate Charlesworthin sarjakuva *Leave a Deposit* (2017) kuvaa myymäläsujautusta (engl. *shopdropping*, kirjoittajan oma suomennos). Myymäläsujautus on ikään kuin myymälävarkauden vastakohta – ottamisen sijasta jotain jätetäänkin jälkeen. Charlesworthin kuvitus on osa *Draw the Line* -julkaisua.

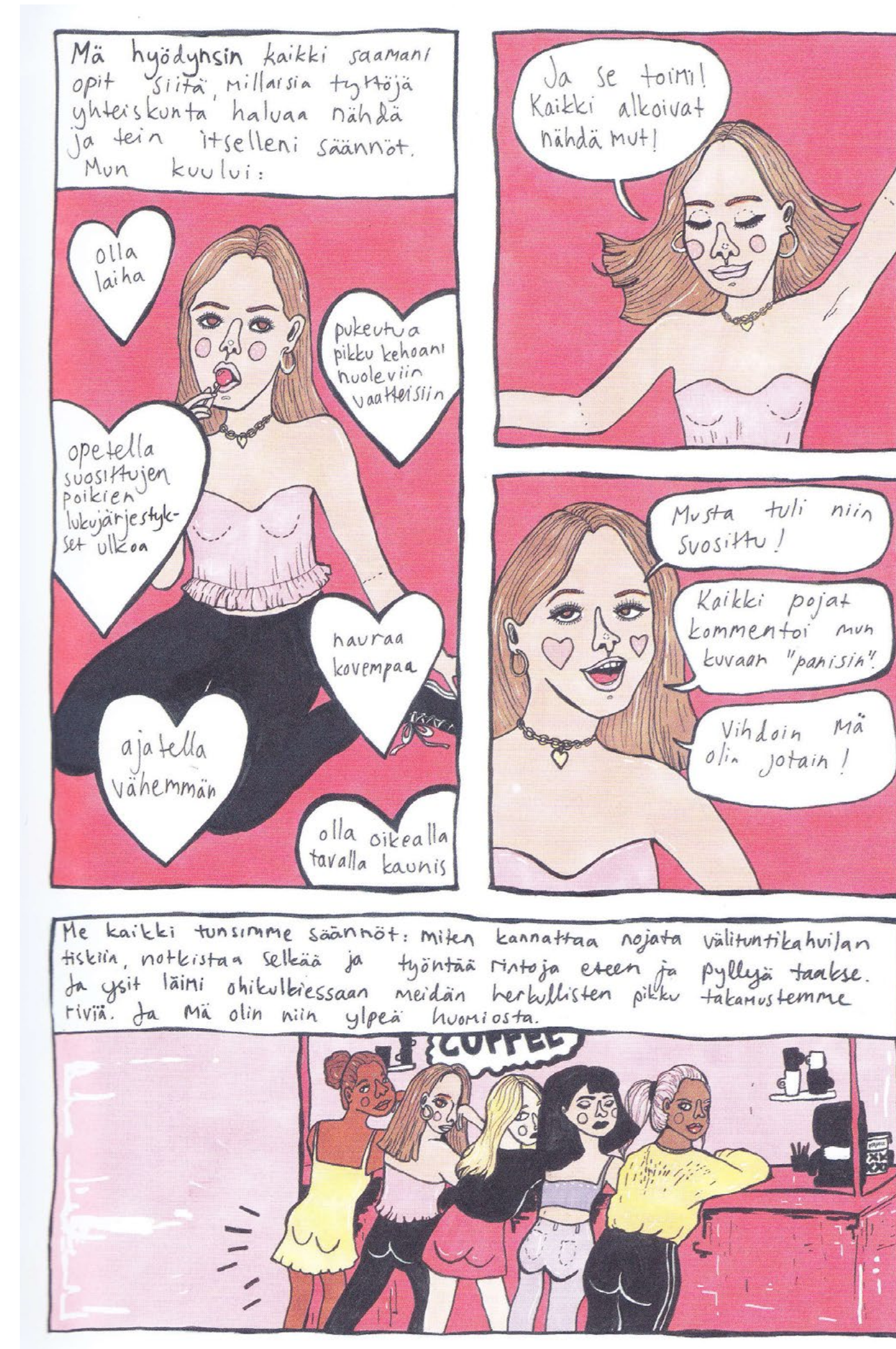
tuntuivatkin käyvän keskustelua keskenään, se tuntuu siitä huolimatta olevan suunnattu nimenomaan lukijalle. Sarjakuvien henkilöt selittävät auki lukijalle erilaisia kokemuksia, termejä ja historiallisia tapahtumia. Vaikka mukana sarjakuvakirjassa on myös Tanskasen omakohtaisia kokemuksia, sarjakuvataiteilijan mukaan *Tympeät tytöt* ei kerro hänestä. Tanskanen tarkentaa, että aiheet syntyvät kuuntelemalla ja keskustelemalla muiden kanssa. (Gustaffson 2021.)

Näillä kahdella sarjakuvateoksella on yhteneväisyytensä ja eronsa. Vaikka edellä mainitut sarjakuvat käsittelevät erilaisia aiheita, niissä tuodaan esiin poliittisia, yhteiskunnallisia ongelmia, joissa ne näkevät tilaa muutokselle. Tästä huolimatta vain toinen niistä on aktivistista sarjakuvaa.

Kaikki poliittinen sarjakuva ei ole aktivistista

Aktivistisen sarjakuvan määrittely ei ole täysin yksioikoista, eikä pelkkä poliittisuus näyttäisi tekevän sarjakuvasta aktivistista. Mikä siis erottaa edellä mainittuja sarjakuvateoksia? Molemmat han vaikuttaisivat sopivan Lundin esittämään kehukseen aktivistisista sarjakuvista, jonka mukaan aktivistiset sarjakuvat kuvaavat tekijöidensä poliittisia mielipiteitä kiistanalaisesta ongelmasta, joko puolustaan tai vastustaan sitä. Riina Tanskasen *Tympeät tytöt* ottavat kantaa yhteiskunnalliseen ja myös poliittiseen aiheeseen,

tyttöjen ja naisten asemaan yhteiskunnassa. Se käsittelee ongelmaansa feministisistä lähtökohdista ja kyseenalaistaa tyttöydelle asetettuja normeja, tyttöjen sekä naisten kokemaa epäoikeudenmukaisuutta ja niitä ylläpitäviä rakenteita. Teivaisen mukaan aktivismia myös usein harjoitetaan, koska koetaan jonkinlaisen muutoksen olevan tarpeellinen (Selander 2017). Tanskasen *Tympeät tytöt* taas havahtuvat itse pohtimaan kokemustensa, ajatustensa ja toimintansa oikeellisuutta, minkä voisi tulkita johdattelevan myös lukijaa tekemään samoin. Sarjainfossa ilmestyneessä haastattelussa Tanskanen kuitenkin ilmaisee, ettei koe sarjakuvansa olevan aktivismia, vaikka myöntääkin sen sisältävän aktivismina pidettäviä piirteitä. Tanskanen kuvaa kokevansa *Tympeiden tyttöjen* olevan lähtökohdaisesti henkilökohtainen lohtuprojekti, joka on hänelle selviytymiskeino maailmassa. (Hokkanen 2022, 26.) *Draw the Line*n työryhmälle sarjakuva on aktivismin työväline ja väylä harjoittaa sarjakuvalla aktivismia. Sarjakuvateos on lähtökohdaisesti tehty aktivistiseksi luomaan muutosta ja kehottaa myös lukijoitaan jatkamaan aktivismia omalta osaltaan. Tanskaselle tärkeää on purkaa omaa turhautuneisuutta ja käyttää sarjakuvaa henkilökohtaisena selviytymiskeinona. Näin ollen aktivistista sarjakuvaa määrittävää vaikuttaisi olevan myös tekijän oma tarkoitusperä luoda sarjakuvansa aktivistiseksi. ●

Kuva 4. Riina Tanskasen *Tympeät tytöt* (2022, 13).

4 Sarjakuvan aktivismin sopivat ominaisuudet

4.1 Muistaminen, muistiin palauttaminen ja ymmärtäminen

Sarjakuva-aktivismilla pyritään muutokseen sarjakuvan kautta ja sarjakuvalla viestitään aktivistista sanomaa. Mitkä sarjakuvan ominaisuudet siis tekevät siitä sopivan välineen aktivistisen viestin välittämiseen? Sarjakuvalla vaikuttaisi olevan ihmisen muistin sekä ymmärtämisen kannalta suotuisia ominaisuuksia.

Kuten Scott McCloud (1998, 9) kuvaili, sarjakuva on rinnakkaisia, kuvallisia – tai muunlaisia ilmaisuja harkitussa järjestyksessä. Muunlaiset ilmaisut ovat yleensä tekstiä vaihtelevissa muodoissa. Yksinkertaistetusti sarjakuva siis yhdistää kuvaa ja sanaa kertoakseen tietoa. Kuvat taas muistetaan ja pystytään palauttamaan mieleen yleensä paremmin kuin sanat. Tämä ilmiö kulkee nimellä *picture superiority effect* ja sitä voidaan soveltaa myös sarjakuvaan. Vaikka pelkkä kuva jää tekstiä paremmin mieleen, niiden yhteistyö on muistamisen ja mieleen palauttamisen kannalta kuitenkin tehokkainta. (Lidwell 2003, 102).

Sarjakuvan tapa yhdistää kuvaa ja tekstiä voi olla potentiaalisen tehokas tapa aktivistiseen viestintään ihmisen muistin kannalta.

Sarjallinen taitto parantaa informaation ymmärtämistä

Sivusommittelulla eli taitolla taas voidaan määrittää lukupolkua. Tällä tarkoitetaan järjestystä, jossa lukija käy läpi sivun sisällön. Sarjallinen taitto, joka käyttää sarjakuvamaista logiikkaa ohjaa lukemista ja sen järjestystä voimakkaasti. (Hildén ym. 2017, 65–66.) Ruotsalaisessa Lundin yliopistossa on suoritettu katseenseurantatutkimus, jossa selvitettiin erilaisten taittoratkaisujen vaikutusta silmien liikkeisiin niiden skannatessa informaatiota ja kuinka tieto sisäistettiin näiden ratkaisujen ansiosta. Sarjallinen taitto vaati lukijalta selkeästi enemmän aikaa ja tutkimuksessa päädyttiinkin toteamaan, että ajallisesti vaativampi sisältö myös sisäistettiin paremmin.

(Holšánová ym. 2006, 1–16.) Sarjallinen taitto tukee siis parhaiten informaation ymmärtämistä. Vaikka tutkimus mittasikin lähinnä taittoratkaisu- ja sanomalehdissä ja niiden vaikutusta ymmärtämiseen, voisi tutkimusten tuloksen ehdottaa pätevän myös sarjakuvaan koska niissä on nähtävissä samankaltaista logiikkaa. Sarjakuvahan koostuu yleensä toisilleen jatkeellisista kuvista, jotka myös yleisimmin luetaan järjestyksessä. Sarjakuvan sivusommitelu ja ruutujen jatkeellisuus voi mahdollisesti vahvistaa viestin ymmärtämistä.

4.2 Sarjakuva on saavutettavaa

Sarjakuvaneuvos Johanna Rojola (2024) nostaa sarjakuvan eräksi merkittävimmäksi ominaisuudeksi aktivististen tarkoitusten kannalta saavutettavuuden. Tässä luvussa tarkastelenkin sarjakuvan saavutettavuutta ja niitä yhteyksiä,

joissa sarjakuvaa on käytetty saavutettavuuden lisäämiseksi. Rojolan (2024) mukaan Sarjakuvan avulla voidaan tuoda tieto sellaisten ihmisten ulottuville, joiden kirjoitus- ja lukutaito ei ole hyvä. Sarjakuvaa voidaan käyttää esimerkiksi työkaluna ryhmissä ja yhteisöissä, joissa sen avulla voidaan käsitellä niiden sisällä olevia ongelmia. Tästä esimerkkinä Rojola nostaa ruohonjuuritason sarjakuvat. Se on sarjakuvaa, jonka ovat luoneet ammattimaisen taiteilijan sijasta juuri tavalliset yhteisön jäsenet. Ruohonjuuritason sarjakuvia oleellisesti toiminnassaan on hyödyntänyt yhdistys nimeltä Maailman Sarjakuvat ry. Maailman Sarjakuvat ry on järjestänyt sarjakuvapajoja, joissa ruohonjuuritason sarjakuvien luominen perustuu matalan kynnyksen menetelmälle. Menetelmässä lähdetään liikkeelle ajatuksesta, että kaikki osaavat piirtää ja heitä rohkaistaan tekemään omista ajatuksistaan sarjakuvaa yksinkertaisen sarjakuvaohjeistuksen avulla. Sarjakuva toimii tässä yhteydessä viestinnän

Sarjakuvaneuvos Johanna Rojola nostaa sarjakuvan erääksi merkittävämmäksi ominaisuudeksi aktivististen tarkoitusten kannalta saavutettavuuden (Rojola 2024).

välineenä, ei taiteenlajina. Maailman Sarjakuvat ry on levittänyt menetelmää tavallisille ihmisille ja kansalaisjärjestöille Aasiassa sekä Afrikassa. Esimerkiksi Intiassa kansalaisjärjestöt ovat kampanjoineet sarjakuvien avulla tyttöjen koulutuksen puolesta. (Mäkeläinen 2017.) Ruohonjuuritason sarjakuvissa pystytään kuvaamaan yhteisön omia ongelmia tarkasti, sellaisella tasolla, johon ulkopuolinen ei välttämättä kykene. Paikalliset, jotka tuntevat oman yhteisönsä haasteet ovat usein myös motivoituneempia ja sitoutuvat muutoksen tavoitteluun paremmin, kuin ulkopuolinen taiteilija. Paikalliset voivat itse määrittää sarjakuvassaan esimerkiksi tapahtumapaikan ja tarinansa, jonka muut yhteisön jäsenet ymmärtävät vaivattomasti (kuva 5). Ruohonjuuritason sarjakuvat pyrkivät luomaan yhteisöissä muutosta vaikuttamalla suoraan ajatusprosessiin, ennakkoluuloihin, stereotyyppioihin ja asenteisiin paikallisilla tarinoilla. (World Comics India; Odoi & Packalén 1999, 2-5.)

Sarjakuva auttaa oppimaan

Sarjakuvan saavutettavuutta ja potentiaalia opetuskäytössä on tutkittu viime vuosina. Yhdysvalloissa suoritetussa tutkimuksessa selvitettiin opettamistarkoituksessa sarjakuvan vaikutusta oppimisvaikeuksista kärsivien, kuten lukihäiriöisten lasten lyhyeen, että pitkäkestoiseen muistiin. Lukihäiriöisten lasten hyöty sarjakuvien käytöstä oppimateriaaleissa lyhyellä aikavälillä oli ilmeistä. Lapset, joilla ei ollut lukihäiriötä eivät hyötäneet pidemmällä aikavälillä tällaisista oppimateriaaleista yhtä merkittävästi. Lopputuloksena kuitenkin todettiin kaikkien tutkimuksen lasten hyötäneen sarjakuvan käytöstä oppimateriaaleissa. (Smith ym. 2019.)

Kuva 5. Ruohonjuuritason sarjakuvalla voidaan antaa tavallisille ihmisille mahdollisuus kertoa heitä koskettavista ongelmista. Tämän Sudrish Khanin luoman sarjakuvan sisältö on sisäistettävissä, vaikka ei ymmärtäisikään taiteilijan käyttämää kieltä (2013, 5).

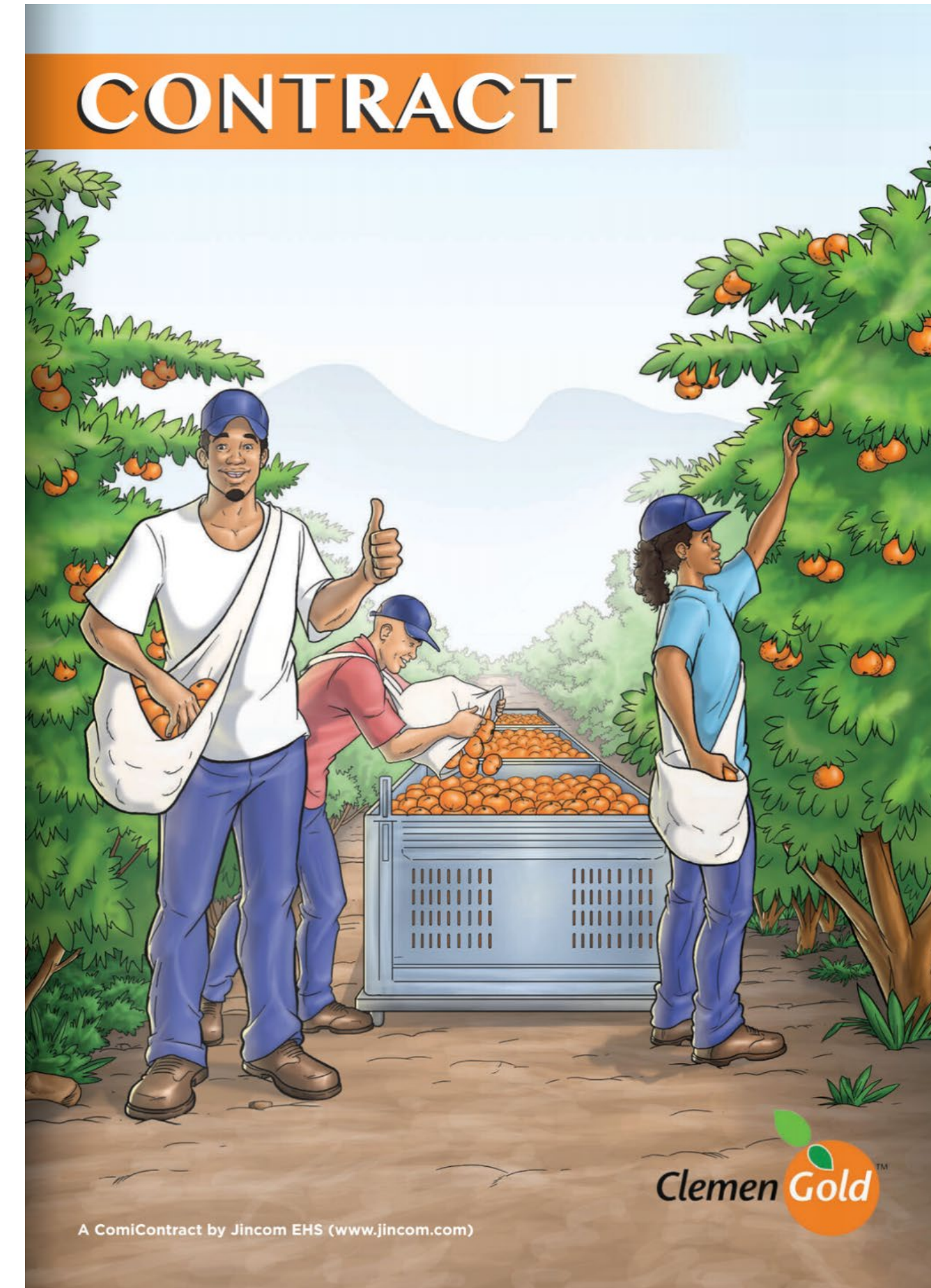
Saavutettavat sarjakuva-asiakirjat

Sarjakuvan saavutettavuutta on tutkittu ja hyödynnetty myös Tampereella toimivan tutkimusryhmän hankkeessa. Sarjis-hanke on Tampereen Yliopistolla toimiva tutkimusryhmä, joka on tutkinut sarjakuvatyylistä kommunikaatiota laki- ja sosiaalihuollon yhteyksissä (Tampere University a). Ryhmän kaksi jäsentä, Eliisa Pitkäsalo ja Vaula Haavisto ovat alustaneet hankkeen lähtökohtia seuraavasti:

Kenen tahansa voi olla vaikea löytää kirjoitetusta tekstistä sen keskeinen sisältö - esimerkiksi ohjeet siihen, miten jostain palvelua voi hakea - mutta erityisiä hankaluuksia se tuottaa niille, joiden kieli- tai lukutaito on puutteellinen tai joilla on jokin ymmärtämiseen vaikuttava kognitiivinen häiriö, esimerkiksi lukihäiriö tai muistisairaus. On kuitenkin tärkeää, että kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on mahdollisuus ymmärtää, mistä kussakin palvelussa on kysymys, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia sen käyttämiseen sisältyy ja miten sitä saa.

(Haavisto & Pitkäsalo 2024.)

Tutkimusryhmä pitää sarjakuvaa yhtenä mahdollisuutena visualisoida hankalalukuisia oikeudellisia asiakirjoja ja edistää tiedon saavutettavuutta (Tampere University b). Ajatus tästä mahdollisuudesta perustuu asianajajana Robert de Rooy'n idealle, jota ryhmä kuvaa sarjakuvasopimusten (engl. comic contract) isäksi (Haavisto & Pitkäsalo 2024). Rooy'n (2022, 40) mukaan ihmiset, joiden lukutaito on huono tai ovat täysin lukutaidottomia, ovat haavoittuvassa asemassa ja alttiita hyväksikäytölle allekirjoittaessaan työsopimuksia, joiden sisältöä ja ehtoja eivät kunnolla ymmärrä. Lukutaidottomien ja näin haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tilanne erityisesti Etelä-Afrikassa sai Rooy'n pohtimaan, olisiko mahdollista luoda sopimusta, joka olisi kaikkien ymmärrettävissä. Rooy (2022, 42) huomauttaa, että ei ole kyse vain informaation tekemisestä sarjakuvasopimusten avulla ymmärrettävämmäksi. Tällä tavoin toteutettujen sopimusten avulla kunnioitetaan heikommasa asemassa olevien ihmisten arvokkuutta ja omanarvontunnetta. Ymmärrys siitä, mihin on suostumassa lisää kykyä määrätä omasta elämästään. Ensimmäinen sarjakuvasopimus otettiin käyttöön hedelmäplantaaseilla vuonna 2016 (kuva 6), jossa työntekijöiden ongelmana oli tekstimuotoisten sopimusten kieli, jota he eivät ymmärtäneet (Haavisto & Pitkäsalo 2024).

Kuva 6. Ensimmäinen sarjakuvasopimus hedelmäplantaaseilla (Creative Contracts 2016).

Sarjis-hankkeen ryhmä on työskennellyt kahden projektin parissa: *Sanasta kuvaksi* vuosina 2020–2023 sekä *Oikeutta sarjakuvan keinoin* aikavälillä 2020–2024. (Tampere University a.) Molemmissa hankkeissa ryhmällä oli keskiössä tutkailla, voiko viranomaistekstiä muuntaa ymmärrettävämpään ja saavutettavampaan muotoon sarjakuvan avulla (kuva 7). Ryhmä toteutti hankkeiden aikana neljä asiakirjaa sarjakuvamuodossa. (Haavisto & Pitkäsalo 2024.)

Hankkeessa *Oikeutta sarjakuvan keinoin* muunnettiin sisällöltään haastavia oikeudellisia asiakirjoja sarjakuvamuotoon (Tampere University c). Ryhmän yhteistyökumppanina toimi Pirkanmaan hyvinvointialue ja yhteistyön tuloksena luotiin kaksi palvelukuvausta sarjakuvan muodossa. Palvelukuvaukset toimivat apuvälineinä kotihoidon työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa välisessä kommunikaatiossa. Kuvausten avulla käytiin läpi esimerkiksi sitä, mitä palveluita asiakkaille oli tarjolla ja millaisia palveluita asiakkaat tarvitsivat. (Haavisto & Pitkäsalo 2024.)

Sanasta kuvaksi -hankkeessa aiheena oli sosiaalihuollon asiakirjojen muuntaminen sarjakuvamuotoisiksi (Tampere University d). Ryhmä loi tässä tapauksessa yhteistyönä Ensi- ja turvaktien liiton kanssa asiakirjat, joissa kuvattiin valvotun tapaamisen ja valvotun vaihdon sääntöjä. Valvotulla tapaamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa vanhempi ja lapsi tapaavat valvotusti.

Valvotussa vaihdossa vanhempien ei tarvitse tavata vaan lapsi siirtyy vanhemmalta toiselle ulkopuolisen valvojan seurassa. (Haavisto & Pitkäsalo 2024.)

Kun asiakirjojen saavutettavuutta halutaan parantaa kuvitusten ja sarjakuvan avulla, on pyrittävä esittämään sisältö yksinkertaisesti ja niin, että se on lukijalle järjellinen ja merkityksellinen. Asiakirjoista haetun tiedon täytyy myös löytyä niistä vaivattomasti. Saavutettavuutta tulee priorisoida sarjakuvan taiteellisten ulottuvuuksien edelle. (Ketola & Pitkäsalo 2022.) Sarjakuvamuotoisissa asiakirjoissa on saavutettavuuden kannalta onkin oleellista huomioida, että niiden yleisilme ja värimaailma pidetään yksinkertaisina ja niissä kuvataan vain aiheelle oleellisia asioita. Sarjakuvissa on myös huomioitava kulttuurierot. Esimerkiksi asiakirjoissa kuvattujen eleiden ja symboleiden tulisi merkitä samoja asioita ihmisille taustasta huolimatta. (Haavisto & Pitkäsalo 2024.)

Tutkimusryhmän jäsenten Eliisa Pitkäsalon sekä Anna Ketolan mukaan sarjakuvamuotoisesti toteutetuista sopimuksista ja asiakirjoista on hyötyä varsinkin henkilöille, jotka ovat täysin lukutaidottomia tai lukutaito on heikohkoa. Sarjakuvatasopimukset ja sarjakuvamuotoiset asiakirjat sopivat myös heille, joiden kielitaito ei ole riittävä lukemaan asiakirjoja niiden alkuperäisellä kielellä. (Ketola & Pitkäsalo 2022.) Sarjakuva voi

olla yksi keino parantaa asiakirjojen saavutettavuutta ja ymmärrettävyyttä tulevaisuudessa. Tutkimusryhmän mukaan tämä on erityisen tärkeää sellaisten kasvavien ryhmien kannalta, kuten vanhusten ja maahanmuuttajien, joiden tarve helposti ymmärrettävälle tiedolle on suuri. Pitkäsalo ja Haavisto arvelevat, että sarjakuvalla vaikuttaisi olevan mahdollista kuvata asioita, joita on vaikeaa välittää vain tekstin avulla. Tekstimuotoisessa asiakirjassa kuvataan muodollisia sääntöjä, mutta teksti ei pysty välittämään esimerkiksi valvotun tapaamisen monenlaisia tapahtumia, ilmapiiriä tai ihmisten välisiä suhteita ja niihin liittyviä tunteita. Sarjakuva taas kykenee näiden seikkojen kuvaamiseen paremmin. Ryhmän jäsenet näkevät tulevaisuudessa mahdollisena, että sarjakuvan avulla voidaan myös päivittää viranomaisilta saatua viestintää, sillä asiakirjojen visualisoinnin prosessi haastaa kiinnittämään huomiota välitettävään viestiin ja niihin seikkoihin, joiden ymmärtäminen on huomattavan haastavaa. (Haavisto & Pitkäsalo 2024.) ●

Kuva 7. Sarjis-ryhmän työskentelyn tuloksena syntyvnyttä sarjakuvaa viranomaistilanteista (Pitkäsalo).

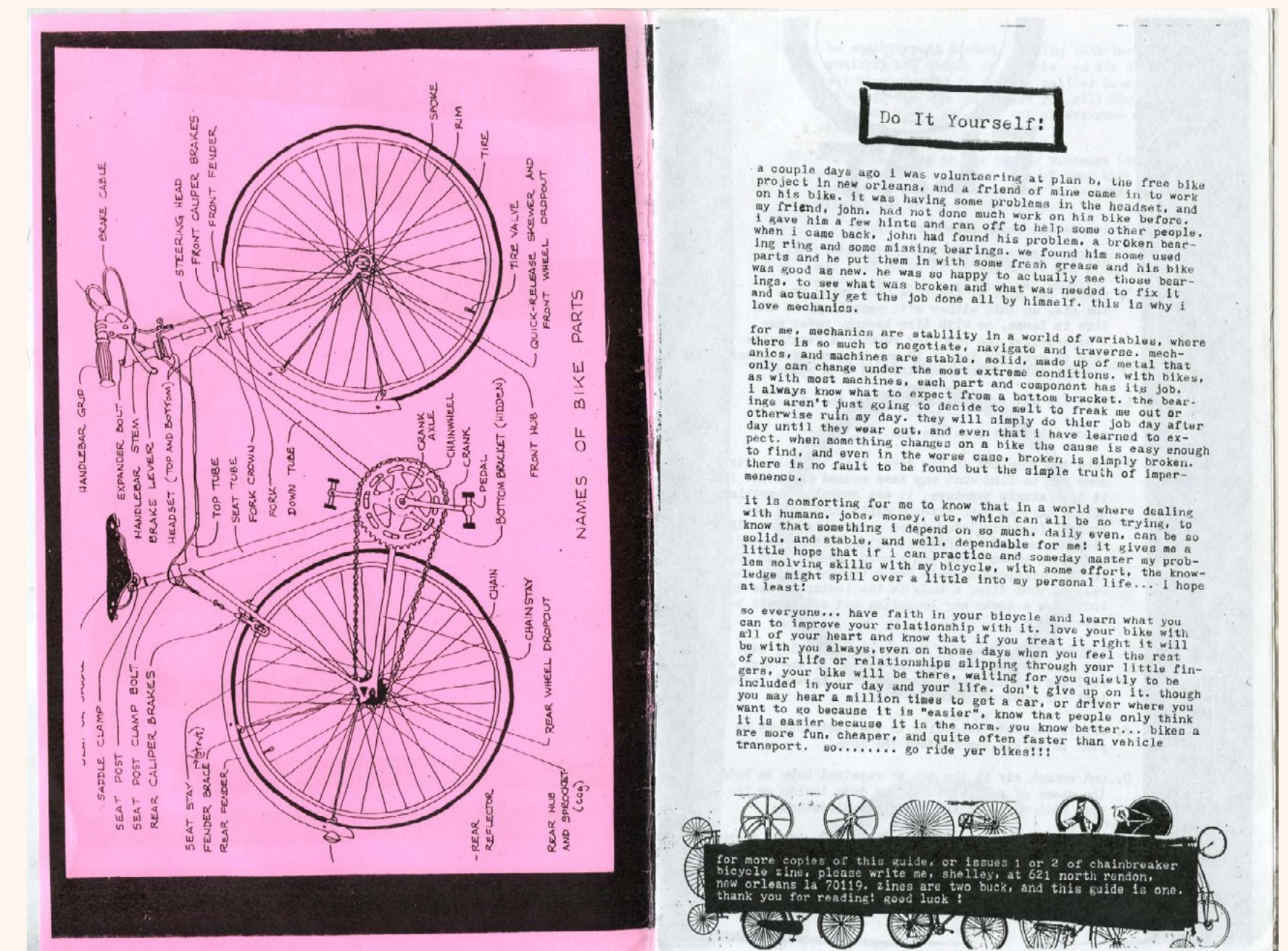
5 Aktivismi, sarjakuva ja pienlehdet

5.1 Zinet eli pienlehdet

Zine tarkoittaa omakustanteista pienlehteä ja ne toimivat alustana itsetehdyille sisällölle. Niille on ominaista ei-kaupallisuus tai hyvin pieni taloudellinen hyötyminen. Pienlehdet tehdään niillä resursseilla ja osaamisella, mitä kullakin on. Ennen pienlehdet perustuivat vahvasti leikkaa ja liimaa -tekniikalle, jossa zinen omintakeinen ulkoasu ja sisältö luotiin leikkaamalla ja liimamalla paperia paperille (kuva 8). Nykyisin apuna toimivat usein monenlaiset teknologiset apuvälineet ja ohjelmistot, vaikka tekotapa onkin lopuksi aina pienlehden tekijän valinta. Pienlehtien painosmäärät ovat usein pieniä ja niiden jakelusta huolehditaan usein itse tai pienlehtien jakeluun erikoistuneiden distrojen kautta. Pienlehdet voivat muodostua yhdestä ainoasta taitellusta paperista tai useista, toisiinsa nidotuista sivuista. (Wreck 2020, 9, 31.) Perinteisimmät muodot pienlehdille ovat joko A4 tai A3-kokoisesta arkista taitellut lehdet (Voima 2019). Zinelle eli pienlehdelle ominainen muoto syntyi noin 1930-luvulla,

kun scifi-genrestä kiinnostuneet alan harrastajat halusivat luoda tavan jakaa omia scifi-kertomuksiaan, kommentoida ja keskustella kiinnostuksen kohteestaan. Näin syntyivät fanizinet, eli harrastajien luomat julkaisut, jotka omistautuivat tietyille aiheelle. Myöhemmin ne rantautuivat merkittävään käyttöön myös punk-kulttuurin parissa ja toimivat poliittisten ajatusten alustana. (Duncombe 2013, 9.) Pienlehdet antavat vapauden lähes kenelle tahansa käsitellä monenlaisia aiheita haluamassaan muodossa. Toitustavat ja sisältö voivat olla moninaisia ja mielikuvituksen täyksiä. Usein julkaisut sisältävätkin esimerkiksi runoutta, tekstejä, kuvituksia tai juuri sarjakuvaa.

Kuva 8. Pienlehtiä on tehty leikkaa ja liimaa- tekniikalla, josta on syntynyt niiden tunnusomainen ulkonäkö. Teknologinen kehitys on kuitenkin muuttanut tapaa luoda pienlehtiä. Siitä huolimatta jokainen zine on tekijänsä ja valitun tekotapansa näköinen. (Wreck 2020, 9, 31.) Kuvassa pienlehti nimeltä *A Rough Guide to Bicycle Maintenance* (2003) nimimerkiltä John ja se tarjoaa neuvoja pyörän huoltoon. Zinessä on käytetty leikkaa ja liimaa- tekniikkaa.

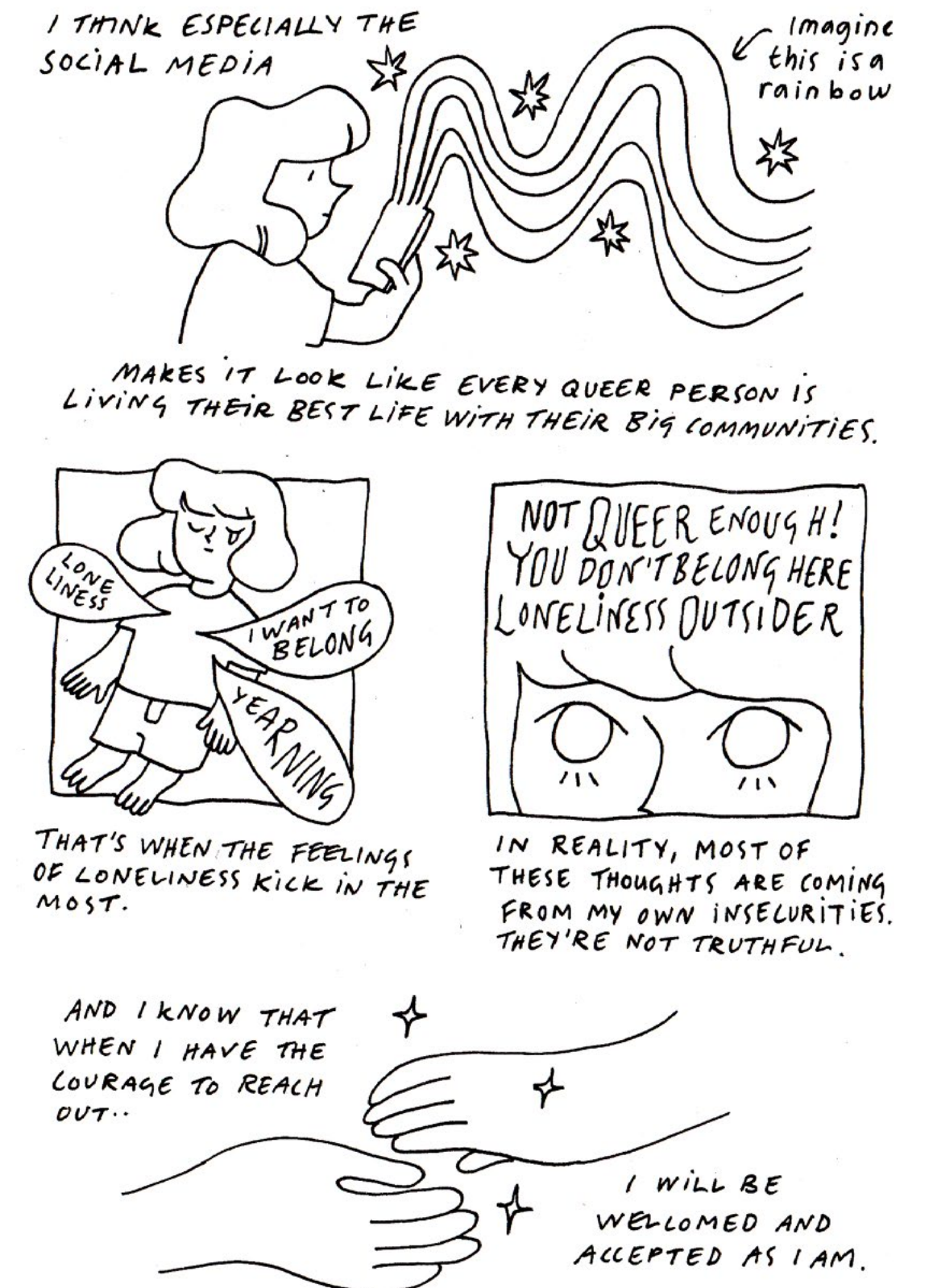
5.2 Henkilökohtainen on poliittista

Henkilökohtainen on poliittista (*engl. personal is political*), tämä erityisesti feministisen toisen aallon liikehännässä oleellinen lausahdus on tuttu myös pienlehtien keskuudessa (Duncombe 2017, 29–30). Yleisesti sillä viitataan Carol Hanischin esseeseen, jonka otsikosta lausahdus tulee (Hanisch 1969). Sen takana on ajatus, jonka mukaan henkilökohtaiset vaikeudet, jotka usein liittyvät esimerkiksi sukupuoleen ja sittemmin myös etnisyyteen tai seksuaalisuuteen eivät ole vain yksilökohtaisia vaikeuksia vaan linkittyvät usein rakenteelliseen sortoon ja epätasa-arvoon yhteiskunnassa. Pienlehdille on ominaista välittää poliittinen sanoma oman kokemuksen kautta. Poliittinen aihe taas voi olla esimerkiksi suoraa hallintoon sekä vallanpitäjiin kohdistuvaa kritiikkiä, mutta toisaalta se voi olla myös jokin omaan identiteettiin ja elämäkokemukseen pohjaava tarina, jonka avulla nostetaan jokin tietty ongelma esiin. Keskeistä ajatuksessa kuitenkin on, että näitä aiheita lähestytään yksilön omakohtaisen kokemuksen kautta. (Duncombe 2017, 29–30.) Henkilökohtaisuuden kautta on mahdollista tuoda esille ymmärrettävämmiin meitä ympäröivät normit, tabut sekä yhteiskunnalliset rakenteet (Pesonen 2024).

Pienlehdet antavat alustan tekijöidensä tarinoille

Pienlehdet ovat kautta aikojen luoneet yhteisöjä ja luoneet väyliä kaltaistensa luokse niille, jotka ovat kokeneet suurta kuulumattomuuden ja ulkopuolisuuden tunnetta yhteiskunnassa (Duncombe 2017, 32, 45). Yhteys voidaan nähdä myös tänä päivänä Suomen pienlehti-kentällä, sillä ne vetävät puoleensa todella paljon vähemmistöjä, joilla on kokemus ulkopuolisuudesta suhteessa valtakulttuuriin. Suomessa pienjulkaisut käsittelevätkin usein queer-identiteettiä sekä mielenterveyteen liittyviä teemoja (Rojola 2024). Sarjakuvalla toteutetussa pienlehdessä, jolla on aktivistinen tarkoituksena voi olla aihepiirinä esimerkiksi siis tekijän oma seksuaali- ja sukupuoli-identiteetti (kuva 9). Tällöin tavoitteena voi olla kertoa yhteiskunnallisesta epäkohdista kertomalla esimerkiksi koetusta syrjinnästä tai ennakkoluuloista liittyen omaan identiteettiin. Pienlehdet voivatkin toimia alustana, kun halutaan saada oma henkilökohtainen ääni näkyville. Tämä on merkittävää erityisesti niille yhteiskunnan jäsenille, jotka eivät koe tulleensa kuulluksi muuten. Monitaiteilija Taneli Kempin (2024) mukaan oma ääni voi myös pysyä näkyvillä pidemmänkin ajan jälkeen, sillä pienlehden muoto kestää aikaa. Joku voi löytää pienlehden vuosienkin päästä ja vaikuttua. Pienlehtiä voi julkaista myös täysin anonymisti, jolloin voi suojella itseään usein aktivisteihin kohdistuvalta häirinnältä, kuten maalittamiselta. Maalittaminen on systemaattista toimintaa, jol-

la tähdätään sen kohteen hiljentämiseen (Rikosuhripäivystys 2019). Omakustanteisuuden ansiosta ei tarvitse välittää kustantajista, jotka usein valikoivat mitä haluavat julkaista (Kempin 2024). Pienlehdet tarjoavat myös mahdollisuuden paeta sellaista sensuuria, joka on systemaattista ja jonka tarkoitus on vaieta ihmisiä. Venäläissyntyinen aktivisti ja sarjakuvataiteilija Elvira Kim on hyödyntänyt pienlehteä aktivistisen sanomansa alustana ja kommentoi Venäjällä aktivististävien kokemaa ahdinkoa teoksellaan *My Friends from Russia Are Disappearing* (2022). Pienlehdessään taiteilija kuvaa venäläisten aktivistien protestia maan nykyistä hallintoa ja Ukrainan sotaa vastaan. Samalla Kim kehottaa lukijaa toimintaan ja näyttämään tukea venäläiselle oppositioliikkeelle (kuva 10). Koska sananvapautta ei Venäjällä käytännössä ole, on aktivismi siellä erittäin hankalaa. Kim kuvaakin pienlehtiä mahdollisuudeksi käydä vilpittömiä ja intiimejä keskusteluja. Pienlehtien avulla on hänen mukaansa mahdollista ottaa haltuun oma voima ja tieto. (Pesonen 2024.) ●

Kuva 9. Seksuaalisuus ja sukupuoli-identiteetti ovat suosittuja aiheita sarjakuvazineissa (Runne 2024).

MY FRIENDS FROM RUSSIA ARE DISAPPEARING DUE TO BEING ARRESTED. FOR PROTESTING THE WAR.

RUSSIANS HAVE ALWAYS BEEN PROTESTING AGAINST CURRENT GOVERNMENT

BUT EVEN MORE NEVER HAD OPPORTUNITY TO LEAVE DUE TO POVERTY OR PERSONAL BELIEFS

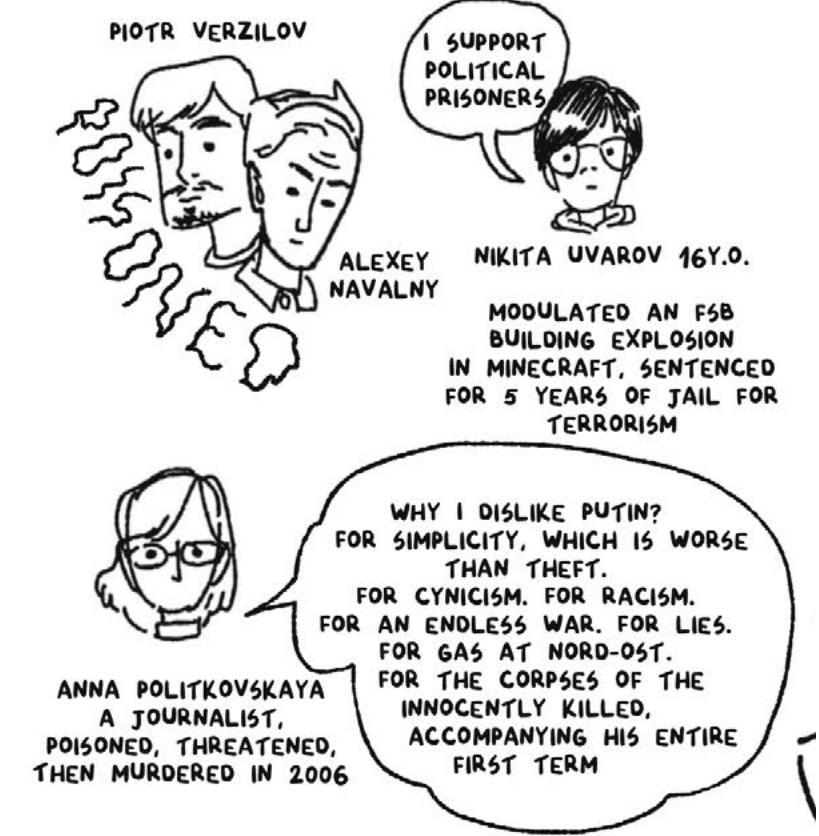
SOME HAVE TAKEN THEIR LIVES AS A SIGN OF ULTIMATE PROTEST

2020 MAIN EDITOR OF KOZAPRESS IRINA SLAVINA FROM NIZHNYI NOVGOROD COMMITTED SELF-IMMOLATION IN FRONT OF THE FSB BUILDING

SHE WAS CHASED BY RUSSIAN GOVERNMENT AS AN INDEPENDENT MEDIA

SOME WERE POISONED, SENTENCED TO PRISON

AS OF 2023, AROUND 50 TRIALS PER WEEK ON POLITICAL CRIMINAL CASES ARE HAPPENING IN RUSSIA.

THOUSANDS OF PEOPLE ARE PROTESTING DESPITE FINES, INJURES, TORTURES AND R*PE COMMITTED BY POLICE.

BROKEN RIBS AND CONCUSSIONS ARE THE MOST COMMON WHEN IT COMES TO POLICE BRUTALITY.

MANY ACTIVISTS WENT UNDEGROUND.

MANY OF MY FRIENDS ARE STRUGGLING TO SURVIVE IN UKRAINE. SOME JOINED THE ARMY, SOME ARE UNABLE TO LEAVE.

MANY RUSSIANS AND BELARUSIANS ARE FIGHTING AGAINST THE REGIMES OF PUTIN AND LUKASHENKO. PEOPLE ARE TRYING TO GET THEIR COUNTRIES BACK.

THIS WAR IS A RESULT OF TOLERATING AND ECONOMICALLY SUPPORTING TYRANTS AND THEIR IMPERIALISTIC AMBITIONS FOR DECADES.

SHOW YOUR SOLIDARITY TO RUSSIAN OPPOSITION MOVEMENT.

THEY DIDN'T START THE WAR, BUT THEY ARE THE ONES WHO CAN STOP IT.

DO NOT CONTRIBUTE TO PUTIN'S NARRATIVE OF SEPARATION AND LIES BY JUSTIFYING RACISM AGAINST RUSSIANS.

SUPPORT, UNITE, FIGHT.

Kuva 10. My Friends from Russia Are Disappearing (Kim 2022).

6 Sarjakuvan kohtaamia haasteita aktivismin välineenä

Ville Hänninen on selvittänyt suomalaisen nykysarjakuvan tilannetta toimittamassaan julkaisussa nimeltä *Sarjakuvan paikka* (2024). Selvityksessään Hänninen on käyttänyt pohjana nykysarjakuvayhdistys Kutikuti ry:n ja Sarjakuvantekijät ry:n teettämää taiteilijakyselyä. Tämän lisäksi Hänninen on haastatellut alalla toimivia ammattilaisia. (Hänninen 2024, 16.) Hänninen käsittelee julkaisussaan moninaisia sarjakuvan alan ulottuvuuksia, sarjakuvan edistysaskeleita ja toisaalta myös haasteita. Tarkastelun alla ovat esimerkiksi apurahat, sarjakuvan koulutus ja tutkimus sekä sarjakuvakustantamojen tilanne. Aktivismin kontekstissa suurin haaste nousee esiin vastauksissa, joissa on pyydetty vapaasti erittelemään vastaajien omasta mielestä suurimpia sarjakuva-alan ongelmakohtia. Esiin nousee esimerkiksi kokemus siitä, että nykysarjakuvalla on hankaluuksia herättää kiinnostusta vanhassa lukijakunnassa, jolle sarjakuva on tuttua ennestään. Toisaalta sarjakuvalla on hankaluuksia myös tavoittaa uutta yleisöä,

jotka eivät aktiivisesti lue sarjakuvia. Sarjakuvan yleisön koetaan olevan todella marginaalinen. (Hänninen 2024, 91–93.) Johanna Rojola on pohjinnut haastattelussaan Sarjainfolle sarjakuvan marginaalisuuden vaikutuksia sarjakuvan käyttömahdollisuuksiin. Rajallisen yleisön omaavana sarjakuvan mahdollisuudet eivät välttämättä tavoita ihmisiä, jotka voisivat edistää niiden hyödyntämistä. (Richert 2016, 21.) Toisaalta viime vuosina sarjakuvan hyödyllisyyttä nimenomaan saavutettavuuden kannalta on tuotu esiin tutkimusryhmien, kuten Tampereen Yliopistolla toimivan työryhmän Sarjis-hankkeen kautta. Tutkimusryhmä on tutkinut ja toteuttanut hankkeita viranomaistahojen kanssa ja tuonut näin sarjakuvan saavutettavia ominaisuuksia näiden tahojen tietoisuuteen. Aktivistisesta näkökulmasta marginaalisuus on hankalaa, sillä tämä hidastaa aktivistisen sanoman etenemistä. Toisaalta se, että suuren yleisön tavoittaminen sarjakuvan avulla on haasteellista, ei kuitenkaan tarkoita, että se olisi mahdotonta.

Aktivistisesta näkökulmasta marginaalisuus on hankalaa, sillä tämä hidastaa aktivistisen sanoman etenemistä. Toisaalta se, että suuren yleisön tavoittaminen sarjakuvan avulla on haastavaa, ei kuitenkaan tarkoita, että se olisi mahdotonta.

On syytä pohtia, mitä sarjakuvan avulla oikein halutaan aktivistissa tarkoituksissa saavuttaa. Pienlehdet ovat usein vetäneet puoleensa erityisesti niitä, jotka syystä tai toisesta kokevat ulkopuolisuutta yhteiskunnassa. Niiden maailma luo siis tilaisuuksia löytää kaltaisiaan luoden uudenlaisia yhteisöjä. Aktivismi taas usein koetaan merkityksellisemmäksi suurien yhteisöjen avulla. Vaikka sarjakuvan, kuten myös pienlehtien eräs merkittävimmistä ongelmista lieneekin niiden yleisesti melko keskittynyt ja pieni yleisö, niiden yhteistyö on siitakin huolimatta nostanut merkittäviä yhteiskunnallisia aiheita suuren yleisön tietoisuuteen aivan lähivuosina. Siinä samassa ne ovat tuoneet ihmisiä yhteen. Suomessa erityisesti omakohtaisista sukupuolikokemuksista piirtävät sarjakuvataiteilijat ovat usein suuntauneet pienlehtien tekoon, joiden painokustannukset ovat huokeat, vaikkakin niiden levikki on usein pientä. Juuri kuitenkin pienlehtien ansiosta nämä sarjakuvataiteilijat, kuten Kimmo Lust ja Jiipu Uusitalo ovat nousseet suuremman yleisön tietoisuuteen, ja tätä kautta sukupuolikokemuksesta kertovia sarjakuvia on ruvettu julkaisemaan myös kustantajien kautta enemmän valtavirtasarjakuvana. (Anttonen 2019, 45.) Vastaavanlainen tapaus on myös sarjakuvataiteilija Sari Sariolan *En tiennyt olevani vihainen* (Läskizine) (2021), joka näki päivänvalonsa vuonna 2021 järjestetyn Zineton-tapahtuman myötä (kuva

11). Pienlehdessä Sariola kertoo omakohtaisesti elämästä ylipainoisena ihmisenä sekä niistä ennakkoluuloista ja epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, joita lihava ihminen kohtaa kehonsa vuoksi. Pienlehti herätti niin suurta huomiota, että sitä saa nyt ostettua suuremmilta suomalaisilta jälleenmyyjiltä. Sariolan pienlehteä seurasi taiteilijan seuraava teos, Zum Teufelin vuonna 2023 kustantama ja julkaisema sarjakuva *Tiedän olevani ylipainoinen* (Rantanen 2023). Albumissaan (kuva 12) Sariola jatkoi saman aihealueen käsittelyä ja onnistui selkeästi puhuttelemaan ihmisiä. Turun Sanomien haastattelussa Sariola kertoi sarjakuvansa saamasta palautteesta seuraavasti:

Vaikka käytän albumissa itseäni kaikupohjana, palautteesta on tullut fiilis, että se ei ole vain minun tarinani vaan monien muidenkin tarina. Ihmiset ovat avautuneet omista kokemuksistaan. (Rantanen 2023.)

Myös Tanskanen ilmaisi Ylen haastattelussa tuntevansa lohtua, huomattuaan sarjakuvansa palautteen myötä, ettei ollut yksin niiden asioiden kanssa, joita hän käsittelee *Tympeiden Tyttöjen* kautta. Haastattelussaan Tanskanen ilmaisi:

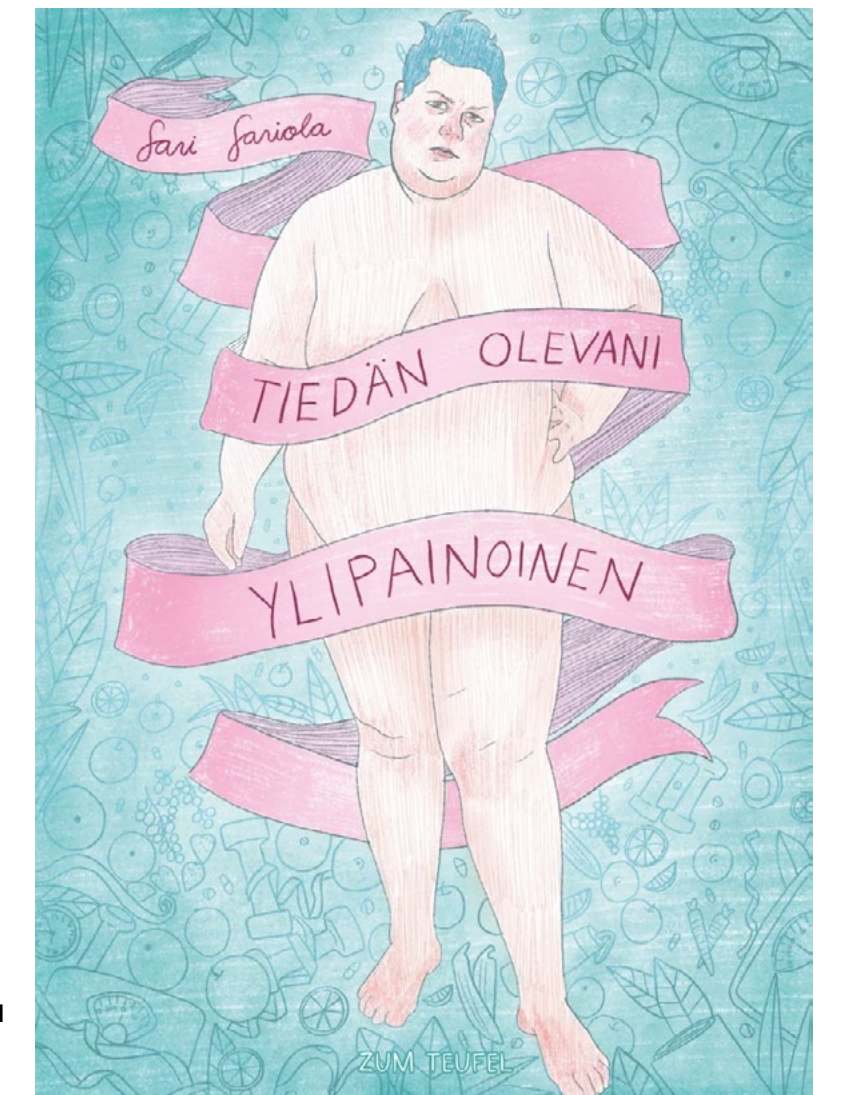
Ennen olin näiden asioiden kanssa aika yksin. Nyt kun on tajunnut miten suuri joukko ihmisiä tunnistaa nämä samat asiat ja seisoo mun kanssa samalla puolella – se tuntuu jotenkin lohdulliselta. (Gustaffson 2021.)

Tympeiden tyttöjen takana toimiva Riina Tanskanen palkittiin Tiedon julkistamisen valtionpalkinnolla. Tanskasen katsottiin välittäneen tietoa ja avanneen tärkeää yhteiskunnallista keskustelua sarjakuvansa avulla. (Hankaniemi 2022.)

Sarjakuva ei välttämättä kykene muuttamaan suuria rakenteellisia ongelmia, mutta se voi kyetä muuttamaan ajatuksia ja asenteita yksilötasoisesti. Vaatimattomista, marginaalisen yleisön pienlehdistä on syntynyt vaikuttavaa sarjakuvaa, jotka ovat onnistuneet koskettamaan, tuomaan yhteen ja herättäneet ajatuksia myös suuremmassa yleisössä. Kokemistaan haasteista huolimatta sarjakuva on kykeneväinen keskustelemaan yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista niin, että se herättää myös suuremman yleisön huomion.

Kuva 11. Sari Sariolan pienlehti (2021).

Kuva 12. Sariolan Läskizineä seurannut julkaisu (2023).

Aktivismi on siirtynyt sähköisille alustoille

Myös sarjakuvataiteilija ja pilapiirtäjä Ville Ranta on puhunut sarjakuvan nykyasemasta vieraillessaan Anssi Vieruahon ja Sami Nyssölän ylläpitämässä Sarjakupla-podcastissa. Rannan mukaan sarjakuva vaikutti kokevan 2000-luvun jonkinlaista nousukauttaan. Ensimmäinen sarjakuvanäyttely Suomessa järjestettiin Kiasmassa 90-luvun lopulla ja sarjakuva sai näkyvyyttä esimerkiksi arvostelujen muodossa lehtien sivuilla. Sarjakuvalla myös aloitettiin myöntämään apurahoja. Suotuisat olosuhteet sallivat sarjakuvan aikuistua ja kehittyä omaksi taiteenlajikseen. 2010-luvun myötä kehitys kuitenkin loppui älylaitteiden yleistymiseen ja sarjakuvan näkyvyys kääntyi laskuun. Tilanne ei ole Rannan mukaan korjaantunut. Kovimman iskun on ottanut fyysinen sarjakuva, jonka julkaisu ja myynti on taantunut merkittävästi. (Nyyssölä & Vieruho 2023.) Sarjakuvakin on toisaalta pystynyt sopeutumaan tähän muutokseen, sillä monet sarjakuvataiteilijat hyödyntävät nettiä ja sosiaalista mediaa sarjakuvansa alustana. (Nummelin 2018, 191.) Päinvastaistakin asetelmaa on tapahtunut, kuten Tanskasen *Tympeät Tytöt*, jotka saivat fyysisen sarjakuvakirjan muodon suuren some-suosion ansiosta (Gustaffson 2021). Vaikka sarjakuvataiteilijat hyödyntävät sähköisiä alustoja julkaistessaan sarjakuvaansa, niissäkin kilpailu

koetaan kovana ja erottuminen on hankalaa. Fyysinen julkaisu tästä huolimatta pitää pintansa tekijöiden keskuudessa. Hännisen selvitykseen vastanneet sarjakuvataiteilijat suosivat julkaisualustanaan kirjaa, sen jälkeen omakustanteisia pienjulkaisuja. Kolmantena tulevat verkkojulkaisut ja muut julkaisualustat niiden jälkeen. (Hänninen 2024, 75.) Vaikka fyysisiä sarjavajulkaisuja halutaan edelleen julkaista, mihin enää tarvitaan paperijulkaisuja, kun informaatio ja presenssimme painottuu yhä suuremmin internetiin ja sosiaaliseen mediaan? Internet ja sosiaalinen media mullistivat pitkälti sen, kuinka aktivismia harjoitetaan (Tolonen 2019). Niillä on ollut merkittävä asema erityisesti aktivistien välisessä kommunikaatiossa (Selander 2017).

Alkuaikoinaan maailmanlaajuisen tietoverkon tarkoitus oli tasa-arvoistaa tiedon jakaminen ja sen saaminen (Pater 2021, 212). Ongelma kuitenkin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa aktivismin alustana lienee siinä, etteivät ne ole enää lähtökohtaisesti tasa-arvoon tähtääviä. Nämä alustat käyttäytyvät ajoittain aktivististen tavoitteiden näkökulmasta katsottuna epäsuotuisasti. Yhdysvaltalaisen tietojenkäsittelytieteilijä Tristan Harrisin mukaan sosiaalinen media on taipuvainen näyttämään ensisijaisesti valeuutisia ja disinformaatiota, koska se on taloudellisesti tuottoisampaa niitä ylläpitäville tahoille ja näiden kaupallisille yhteistyökumppaneille (Orlowski 2020). Facebook-, Instagram- ja Threads-pal-

veluita ylläpitävä Meta on hiljattain lopettanut Yhdysvalloissa faktantarkastuksen edellä mainituissa palveluissaan. Euroopassa palvelu on toistaiseksi vielä käytössä. (Hannula 2024.) Tämä kuitenkin herättää kysymyksen siitä, voiko aktivistisia tavoitteita toteuttaa ympäristössä, joka suosii tarkoituksellisesti harhaanjohtavaa tietoa? Sosiaalisen median ongelmia aktivismitelle on myös siellä tapahtuva aktivistien kokemus sensuuri. Jad Melki ja Sarah Mallat ovat kirjoittaneet artikkelin, jossa he käsittelevät aktivismia Libanonilaisten kansanliikkeiden järjestöjen ja sosiaalisen median kontekstissa. Artikkelissaan Melki ja Mallat toteavat esimerkiksi pienten liikkeiden hyötyvän sosiaalisen median mahdollisuuksista tarjota nopeasti suurta näkyvyyttä. He nostavat kuitenkin myös esiin aktivistien erimielisyyden siitä, ketkä kokevat voivansa ilmaista aktivistisia mielipiteitään sosiaalisessa mediassa ilman seuraamuksia. (Melki & Mallat 2014.) Aktivistien huoli omasta turvallisuudesta ja pelko seuraamuksista voi johtaa tiettyjen aihealueiden välttelyyn ja näin jopa tukahduttaa aktivistisen viestin etenemisen.

Nämä mainitut seikat tuovat esiin, miksi sosiaalinen mediakaan ei ole täysin ongelmaton alusta aktivismin harjoittamiseen. Tämä kappale toimiikin saatteena ja selityksenä sille, kuinka produktioni muoto valikoitui. Pienlehdillä on pitkä historia ihmisten poliittisten ja yhteiskunnallisten viestien alustana. Kuten tämän opinnäytetyön

pienlehdille omistetussa kappaleessa todettua, omakustanteinen pienlehti mahdollistaa kontrollin omasta sanomasta. ●

7 Muutos alkaa sarjakuvasta

7.1 Opastava pienlehti

Tämän opinnäytteen produktiona toimii fyysinen opastava pienlehti, jonka tarkoituksena on opettaa, kuinka valmistetaan matalaresurssinen ja yksinkertainen sarjakuvajulkaisu. Kuten luvussa 4.2 mainittiin, ruohonjuuritason sarjakuvien ytimessä on menetelmä, jonka mukaan kaikki osaavat piirtää ja heitä rohkaistaan piirtämään omista ajatuksistaan sarjakuvaa. Ihmisten annetaan toimia oman sanomansa lähettiläinä ja aktiivisena toimijana niiden asioiden eteen, jotka he näkevät heille tärkeinä. Pienlehtien muoto taas auttaa levittämään sarjakuvaa ja sen aktivistista sanomaa laajemmalle. Opastava pienlehti varmistaa pääsyn matalan kynnyksen sarjakuva-aktiivismin harjoittamiseen sillä ne ovat myös eräitä yksinkertaisimpia tapoja luoda oma sarjakuvajulkaisu. Niillä on vankka historia vaikuttamisen parissa, ja ne tarjoavat alustan omalle sanomalle. Näin ollen pienlehti oli mielestäni luonteva valinta produktion aiheeksi.

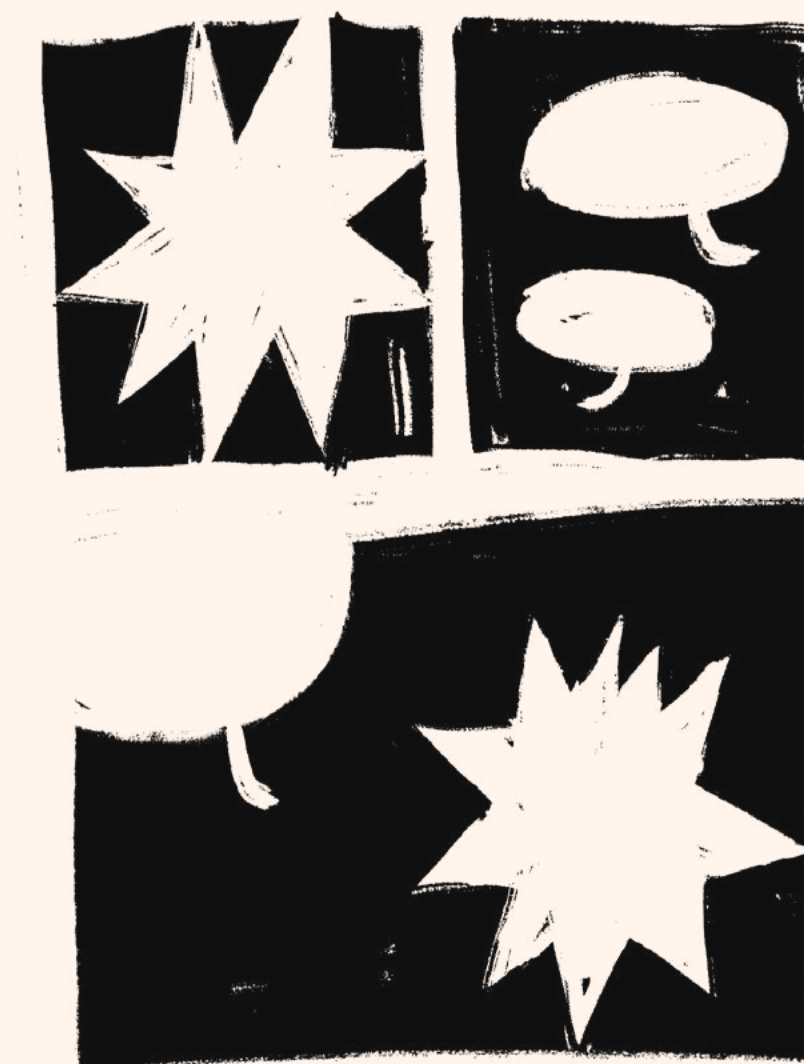
Tarkoitukseni on nimenomaan ohjeistaa sarjakuvaa sisältävän pienjulkaisun teossa, ei opet-

taa sarjakuvan peruseriaatteita. Toteutan produktioni siinä oletuksessa, että opastavan pienlehden lukijalla on ainakin jonkinlainen käsitys sarjakuvan logiikasta ja periaatteista. Aion luovuttaa pienlehdeni feministisen sarjakuvatoiminnan käyttöön, jossa sitä voidaan hyödyntää parhaaksi katsotulla tavalla. Tästä huolimatta tarkoitukseni on pitää produktioni vapaasti kopioitavana, tulostettavana, kaikin puolin vapaaseen ei-kaupalliseen käyttöön ja levitykseen tarkoitettuna.

7.2 Produktion lähteitä

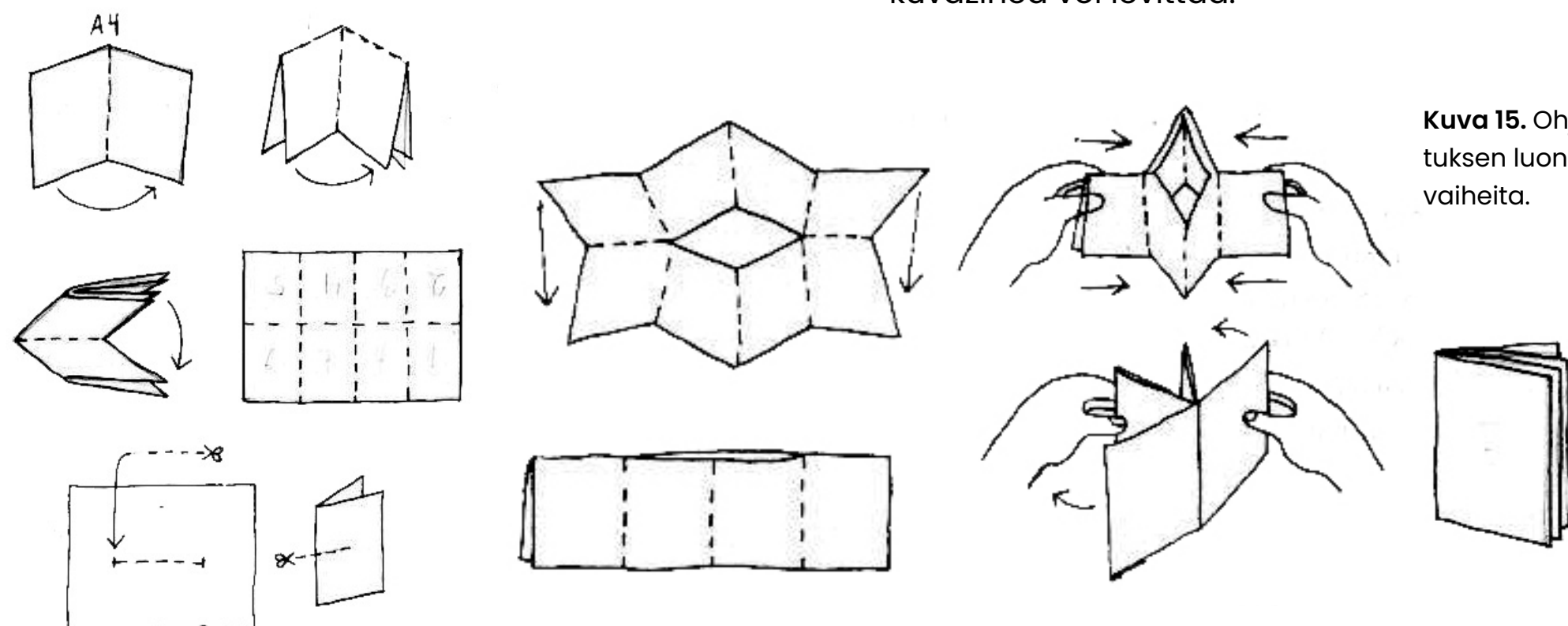
Olen käyttänyt tiedon keräämiseen erilaisia oppaita, joissa kerrotaan pienlehtien teosta, niiden kulttuurista ja pienlehti-työpajoista. Pohjana informaation keräämiselle ovat toimineet *Feministisen pedagogiikan ABC* (2018), *Sharpie revolution* (2020) sekä sarjakuvataiteilija Tiitu Takalon luoma *Miten ja miksi tehdä itse pienlehtiä* (2011). Viimeisenä mainittu on vastaavanlainen pienlehteä pohjana käyttävä julkaisu, joka myös ker-

too pienlehtien teosta. Lehden taittelun ohjeistuksessa käytin lähteenä Apila-Pepita Miettisen (2018) kuvittamaa opastusta, joka on alun perin julkaistu *Feministisen pedagogiikan ABC:ssä* sekä H-P Ontto-Panulan kuvittamaa ohjeistusta *Akkojen Horinoita* (2024) pienlehdestä. Hyödynnän produktiossa myös omaa tietämystä ja kokemustani pienlehtien parissa.

Pienlehden taittelun ohjeistus

Kun pienlehden muoto oli päätetty, aloitin produktion toteutuksen suunnittelemalla ohjeistuksen pienlehden taitteluun (kuva 15). Luonnosteluvaiheessa tutkin Apila-Pepita Miettisen (kuva 16) sekä H-P Ontto-Panulan (kuva 17) vastaavia taitteluohjeita ja otin niistä vaikutteita. Luonnostelin ohjeistuksen kuvitusta ensin käsin paperille, josta siirsin sen työstettäväksi piirto-ohjelma Procreateen. Opastava pienlehden sisällön tulisi olla helposti tulkittavissa, kun sitä tarkastelee henkilö, jolle aihe saattaa olla ennestään tuntematon. Ajatuksena oli siis esittää ohjeistus sarjakuvamaisessa jatkumossa ymmärtämisen ja ohjeiden seuraamisen helpottamiseksi. Kuten myös luvussa 4.1 todettiin, sivusommittelu sarjallisen taiton tyyliin noudattaa sarjakuvamaista logiikkaa ja sen on todettu parantavan ihmisen kykyä ymmärtää informaatiota. (Holšánová ym. 2006.)

Kuva 15. Ohjeistuksen luonnosteluvaiheita.

Pienlehden sisältö

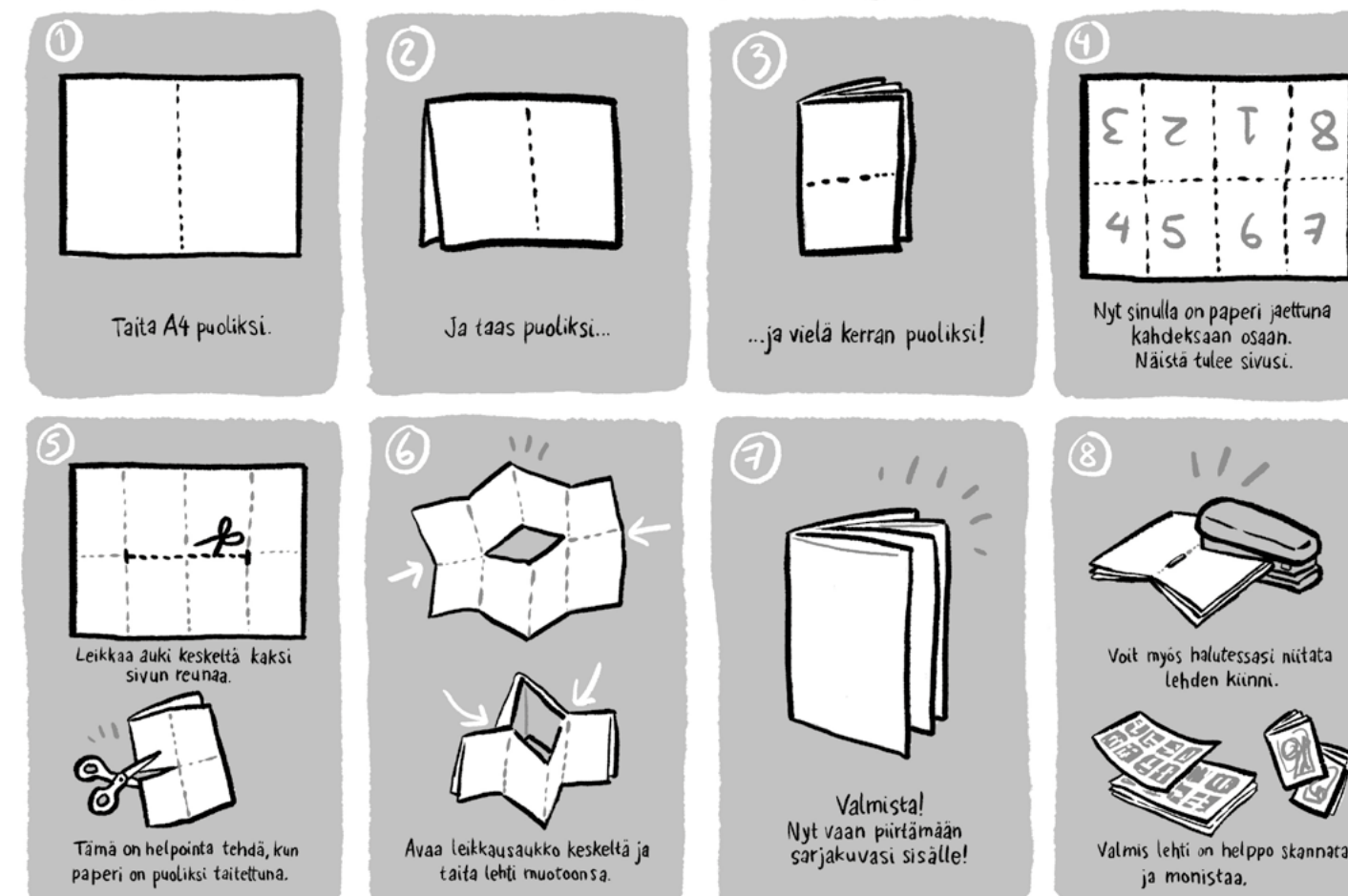
Opastavan pienlehden sisältö on seuraavanlainen:

1. Mikä on zine?
2. Sarjakuva, aktivismi ja pienlehdet
3. Tarvikkeet pienlehteen
4. A4-arkille taiteltavan pienlehden taitto-ohjeet
5. Pienlehtien levittäminen

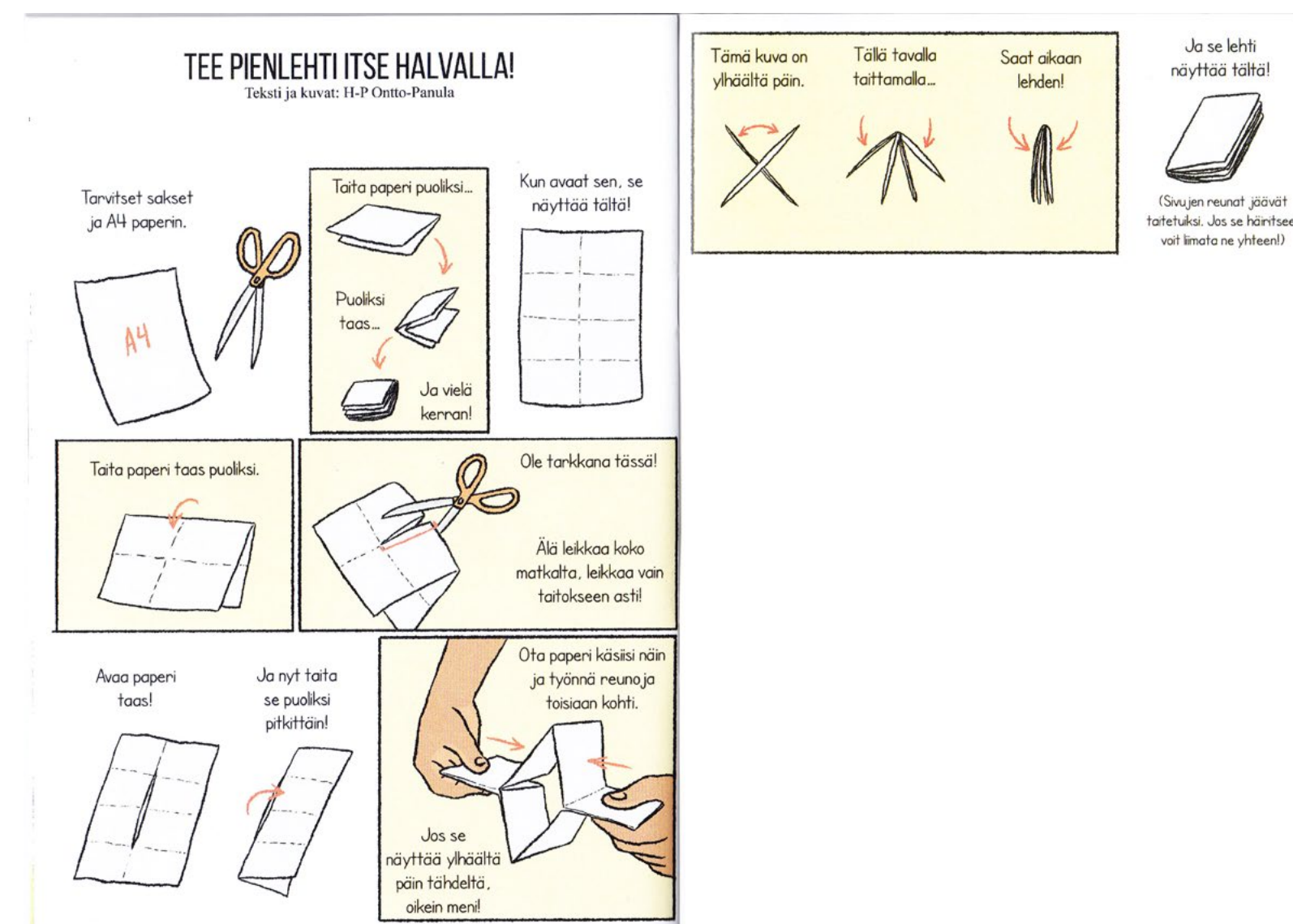
Pienlehti sisältää yleisen selvennyksen siitä, mitä zineillä eli pienlehdillä tarkoitetaan ja mitä opastava pienlehti voi tarjota lukijalleen. Tämä jälkeen avataan aktivistisia sarjakuvia sekä sarjakuva-aktivismia. Produktiossa käydään yksityiskohtaisesti läpi tarvittavat materiaalit ja resurssit pienlehtiä varten ja mihin niitä tarvitaan tekoprosessin aikana. Taitteluohjeiden lisäksi lopussa selvitetään lukijalle, missä omaa sarjakuvazineä voi levittää.

MITEN TEHDÄ A4:STA PIENLEHTI

Apila Pepita Miettinen ©2018

Kuva 16. Apila-Pepita Miettisen luoma taitto-ohjeistus (2018).

7.4 Pienlehden ulkomuoto

Hain inspiraatiota pienlehden visuaalisille valinnoille ottamalla vaikutteita zineille tunnusomaisista piirteistä ja sarjakuvallisista elementeistä. Imitoin esimerkiksi pienlehtien leikkaa ja liimaa -tekniikkaa digitaalisessa toteutuksessani. Tämä näkyi erityisesti typografisissa valinnoissani sekä yleisesti sivujen elementtien sommittelussa, joita asettelin tarkoituksellisesti vinoon luodakseni zinemäistä vaikutelmaa. Pienlehden kuvituksissa oli taas enemmän klassisia sarjakuvamaisia konventioita, kuten ruutuja, rastereita ja puhukuplia.

Typografia

Produktion typografiaksi valikoitui konemainen IBM Plex Mono -fonttiperhe. Otin vaikutteita esimerkiksi luvussa 5 läpikäydystä *A rough guide for bicycle maintenance* -zinestä, jossa käytetty typografia muistutti konekirjoitusta. Käytin valitun fonttiperheen eri variaatioita otsikkotasoisesti ja leipätekstissä. Otsikkotasoisesti käytin IBM Plex Mono Semibold Italic -leikkausta. Leipätekstinä taas toimi IBM Plex Mono Regular -leikkaus. Hyödynsin kansikuvassa kyseistä fonttiperhettä vain osittain. Itse produktion otsikoinnin tein käsin ja otsikko sai kuvitusten kanssa yhteensovivan ulkomuodon (kuva 18). Lisäksi mielestäni otsikon viivojen ja pinnan eläväisyys, rosoisuus ja sarjakuvamaisuus korosti aktivistisuutta.

Kuva 18. Produktion typografisia valintoja.

IBM Plex Mono Semibold Italic

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Aliquam a laoreet libero, vitae consequat turpis. Curabitur vestibulum magna eros, non.

IBM Plex Mono Regular

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Aliquam a laoreet libero, vitae consequat turpis. Curabitur vestibulum magna eros, non.

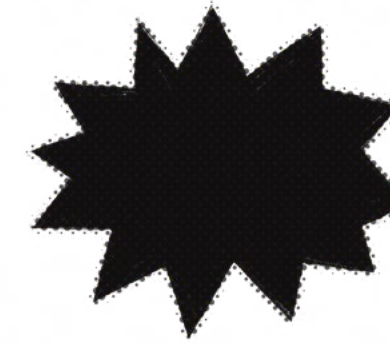
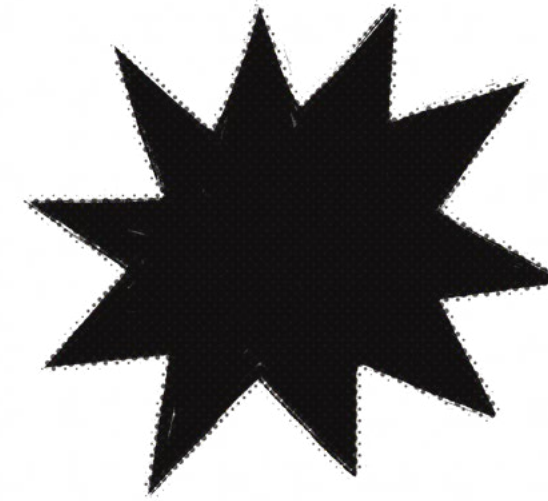
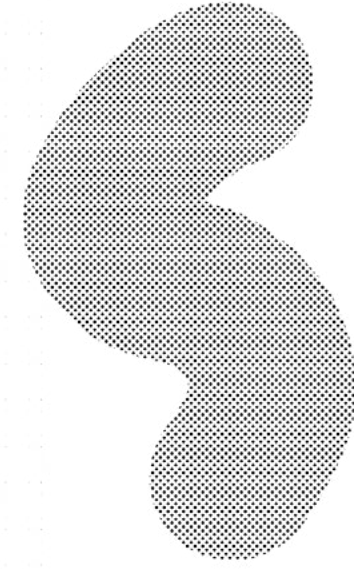
IBM Plex Mono Semibold Italic

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Aliquam a laoreet libero, vitae consequat turpis. Curabitur vestibulum magna eros, non.

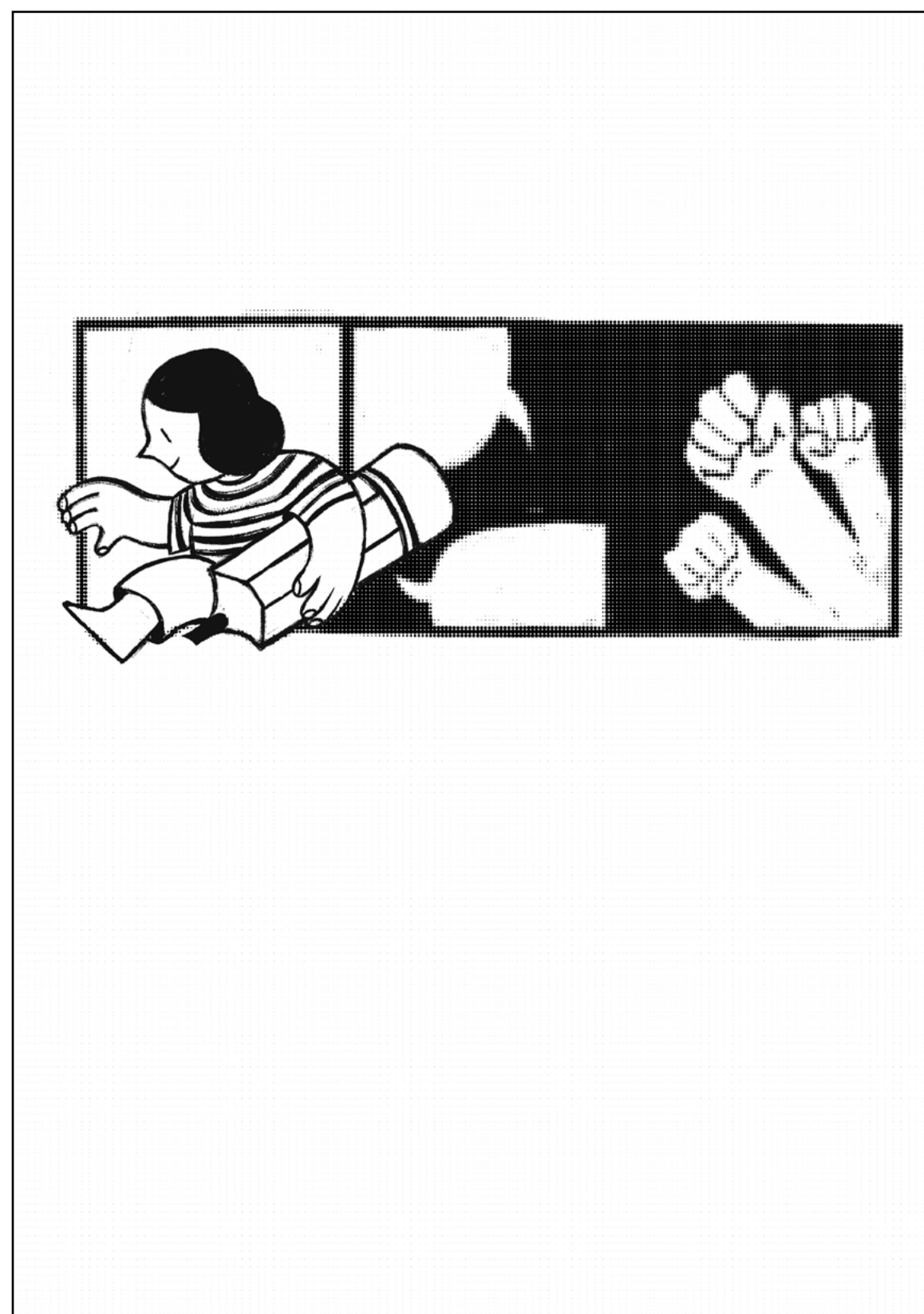
**MUU
TOS
ALKAA
SARJA
KU
VASTA**

Kuvitukset

Loin produktiooni useampia kuvituksia. Taitte-
luohjeistuksen lisäksi kuvitin opastavaan pien-
lehteen kansikuvan, infograafimaisen kuvitetun
luettelon pienlehden tarvikkeista sekä sarjaku-
vamaisia elementtejä rytmittämään ja korista-
maan sivuja. Halusin kuvituksiin sarjakuvamaista
tunnelmaa ja sotkuista rouheutta, joka sopisi
myös pienlehtien ominaispiirteisiin. Loin kuvituk-
set Procreate-ohjelmalla, jossa valikoin käyttöni
tarkoitukseen sopivat sivellintyökalut. Siveltimillä
sain aikaan mustemaista ja hieman sotkuista
viivaa (kuva 19). Lisäksi käytin kuvituksissa ras-
tereita vahvistaakseni sarjakuvamaista vaiku-
telmaa. Työskentely kuvitusten parissa oli melko
virtaviivaista, mutta kansikuva vaati muutaman
version ennen oikeanlaisen kuvituksen löytymis-
tä (kuva 20). ●

Kuva 19. Produktion kuvituksissa käytetyt sivellimet ja rasterit. Vieressä produktiossa käytettyjä kuvituselementtejä.

Kuva 20. Produktion vaihtoehtoisia kansikuvia.
Oikean reunan kuvitus tuli valituksi pienlehden kanneksi.

7.5 Valmis produktio

**MUU
TOS
ALKAA
SARJA
KU
VASTA**

*Pieni ohje
omakustanteisen
sarjakuvajulkaisun
tekoon*

Muutos alkaa sarjakuvasta

Pieni ohje omakustanteisen
sarjakuvajulkaisun tekoon

Nea Runne
2025

Mikä on zine?

Zine (zeen), eli pienlehti on omakustanteinen julkaisu. Se voi parhaimmillaan toimia todella matalaresurssisena alustana itse tuotetulle sisällölle - ja sanomallesi. Ominaista omakustanteisille zineille on ei-kaupallisuus ja pienet painosmäärät. Niiden levikistä huolehditaan usein itse. Pienlehtiä voi tehdä yksin tai koota useamman tekijän kanssa yhteisen julkaisun, antologian. Vaikka pienlehdillä on perinteinen historiansa ja ominaispiirteensä, niiden ytimessä on kuitenkin vapaus. Älä siis takerru sääntöihin ja luo juuri sellaisia pienlehtiä, kuin itse haluat!

Tämän opastavan pienlehden keskiössä ovat aktivistiset sarjakuvazinet. Opit tekemään yksinkertaisen, matalaresurssisen sarjakuvazinen ja saat pieniä yleisiä ohjenuoria liittyen pienlehtien maailmaan.

Pienlehtien tekeminen on taito, joka paranee käytössä. Ohjeistuksen avulla opit perusteet. Sen jälkeen vain mielikuvituksesi on rajana sille, millaisia pienlehtiä luot.

Tätä opastavaa pienlehteä on lupa käyttää, kopioida ja levittää vapaasti ei-kaupallisiin tarkoituksiin.

Sarjakuva, aktivismi ja pienlehdet

Aktivistiseksi sarjakuvaksi voidaan luonnehtia sellaista sarjakuvaa, joka kuvaa tekijänsä poliittisia näkemyksiä kiistanalaisesta ongelmasta - joko puolesta tai vastaan. Sarjakuva-aktivismilla tarkoitetaan toimintaa muutoksen eteen keinoilla, joiden keskiössä on sarjakuva. Oman aktivistisen sarjakuvajulkaisun tekeminen on eräs tapa harjoittaa sarjakuva-aktivismia.

Pienlehtien avulla on levitetty poliittisia ajatuksia pitkään, ja ne ovat edelleen suosittu väline aktivistisessä viestinnässä. Monet yhteiskunnallisia aiheita käsittelevät sarjakuvat, jotka ovat keränneet suurta huomiota, ovat saaneet alkunsa omakustanteisina pienlehtinä!

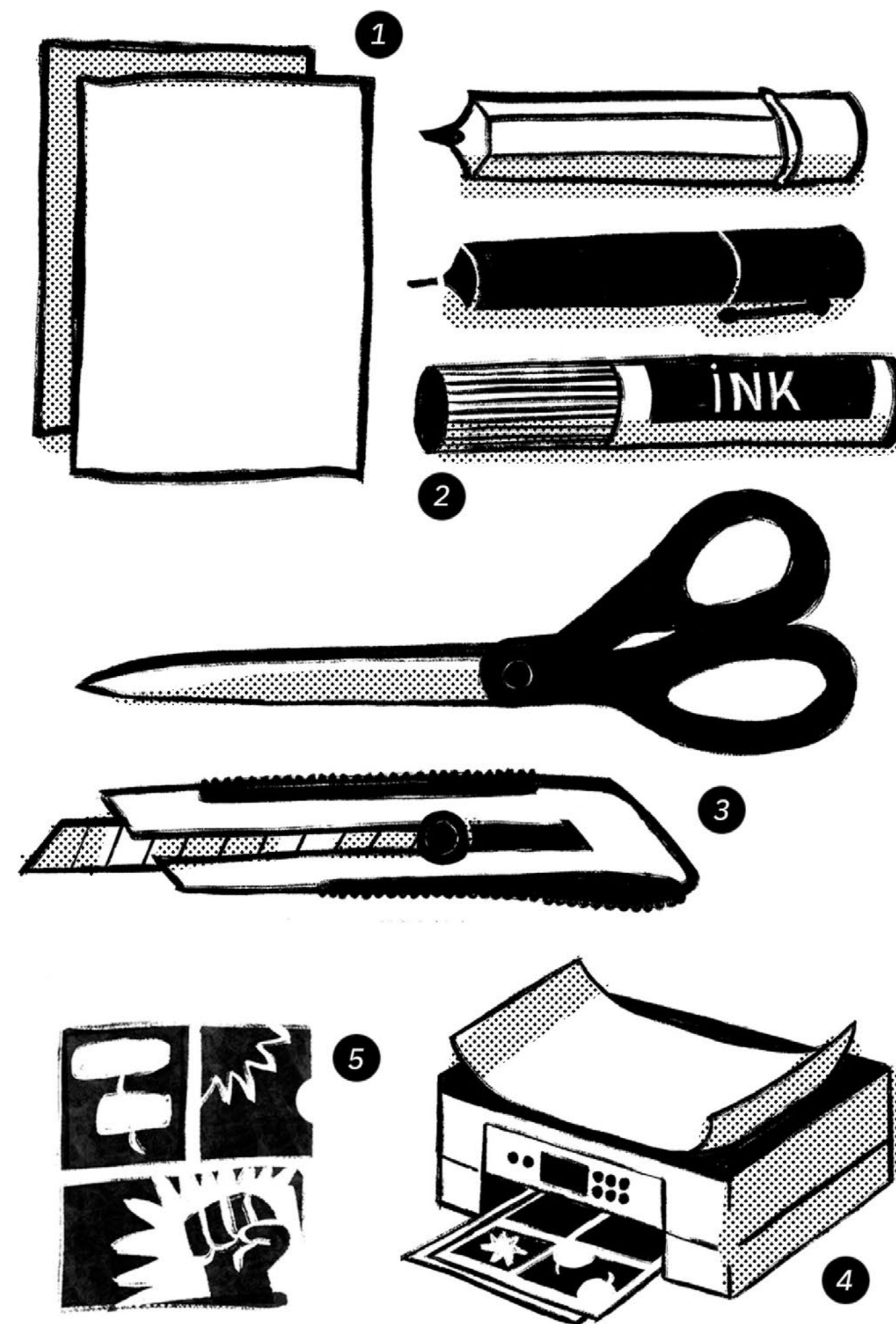
Pienlehti sarjakuvasi alustana tuo vapauden julkaista juuri niitä aiheita, jotka itse koet tärkeäksi. Sarjakuva taas sopii aktivistiseen viestintään. Se ei ole vain uniikki ja erottuva tapa vaikuttaa, sillä sarjakuvalla on ominaisuuksia, jotka voivat edistää aktivistisen viestin omaksumista.

✱ Sarjakuva on saavutettavaa. Sen avulla voidaan viestiä kielestä sekä luku- ja kirjoitustaidosta huolimatta.

✱ Aktivistisen viestin vieminen sarjakuvan muotoon voi edistää sen oppimista, muistamista ja viestin ymmärtämistä.

Zineille on ominaista olla omakohtaisia. Mihin itseäsi koskevaan asiaan haluaisit muutosta?

3

Tarvikkeet pienlehteen

1 Paperia A4-koossa, jolle voit piirtää ja tulostaa zinesi sisällön. Saat pienlehteesi ulkonäköön mielenkiintoa jos tulostat sen vaikkapa värilliselle paperille. Varmista, että käyttämäsi paperi sopii tulostamiseen!

2 Kynä piirtämiseen. Lyijykynä tai haalea väriky-nä toimii mainiosti luonnosteluun. Suosi tusseja piirtäessäsi sisältöäsi puhtaaksi. Lyijykynä saattaa näkyä heikosti ja tulostua niin, että sisältö on vaikeasti luettavissa.

3 Sakset tai mattopuukko leikkaamista varten.

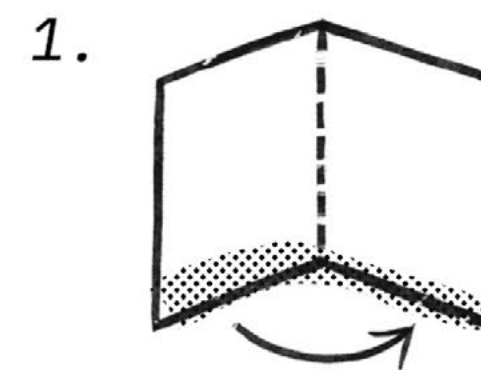

4 Skanneri ja tulostin. Hyödynnä julkisten tilojen ja palveluiden, kuten kirjastojen tai mahdollisen oman opiskelupaikkasi tulostuspalveluita.

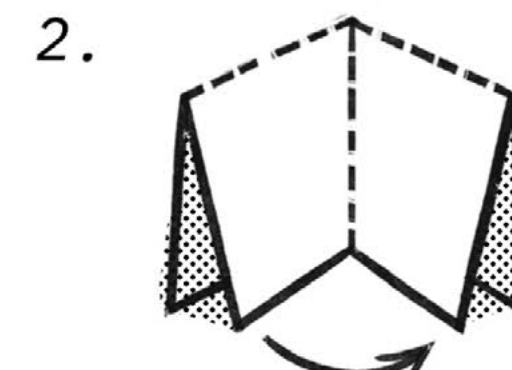
5 Tarvitset myös käsikirjoituksen. Mieti, mitä haluat sanoa ja kuka on yleisösi. Kuinka esität sanomasi heille? Tässä ohjeistuksessa käytössäsi on 8 sivua, joille voit rakentaa tarinasi. Suunnittele, kuinka asettelet sarjakuvasi sivuille.

5

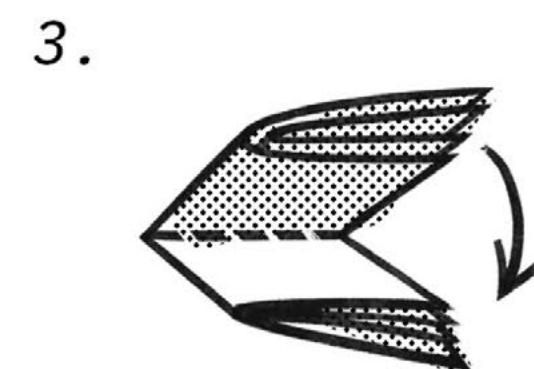
A4-arkille taiteltavan pienlehden taitto-ohjeet

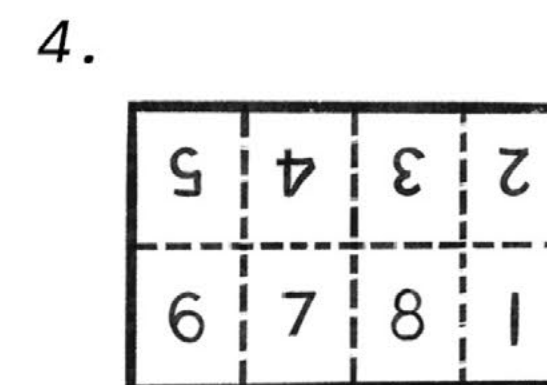
Taita A4-kokoinen paperi-arkiksi kahtia keskeltä.

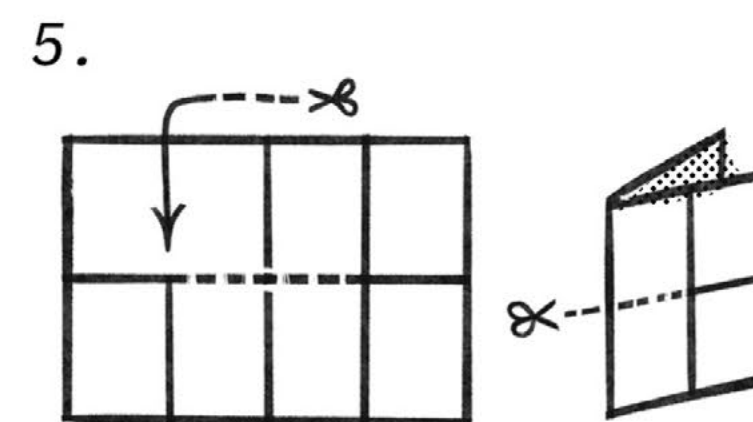
Taita tämän jälkeen jo kertaalleen taiteltu paperi jälleen kahtia.

Taita paperi vielä kolmannen kerran kahtia.

Taitellun arkin tulisi näyttää tältä avattuna. Tässä näet myös sivujärjestyksen.

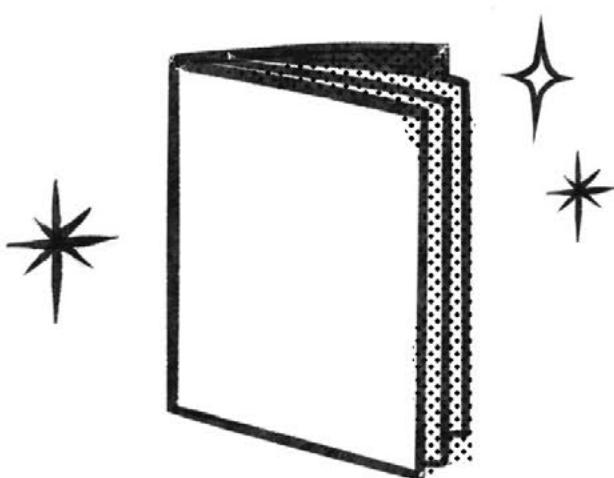
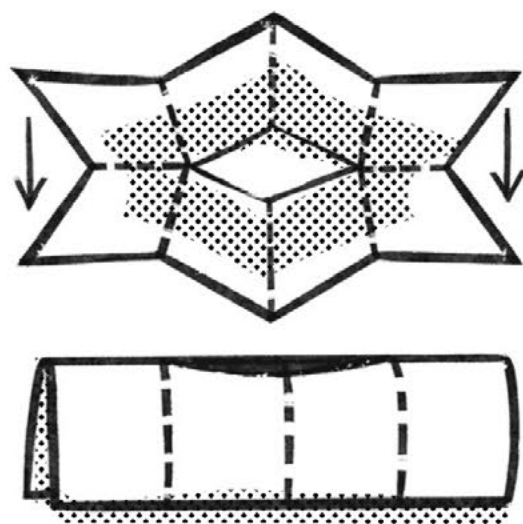

Leikkaa arkki auki keskeltä. Keskiosan leikkaaminen on helpompaa erityisesti saksilla, kun paperi on taitettu.

6

6.

Avaa paperiarkki.
Taita se sitten leveys-
suuntaisesti kahtia.

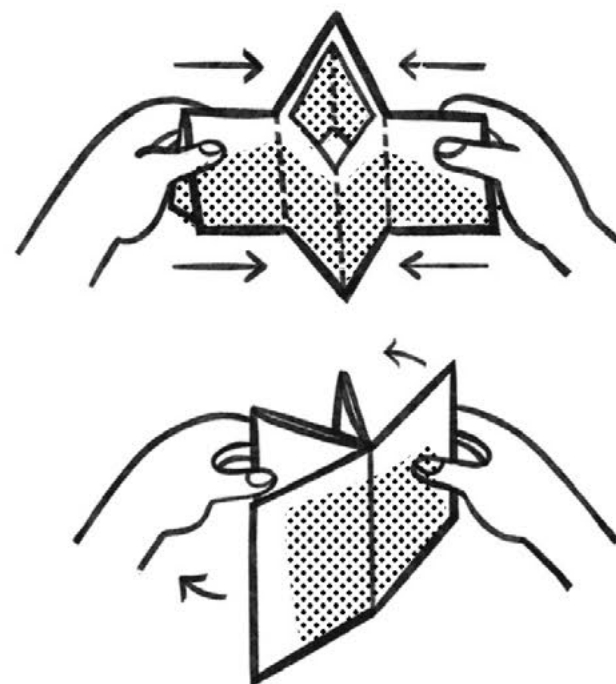

9.

Kun olet piirtänyt sarja-
kuvasi arkille, skanna se
ja halutessasi tee tarvit-
tavat muokkaukset. Tulos-
tamisen ja taittelun jäl-
keen pienlehtesi ovat val-
miita levitykseen!

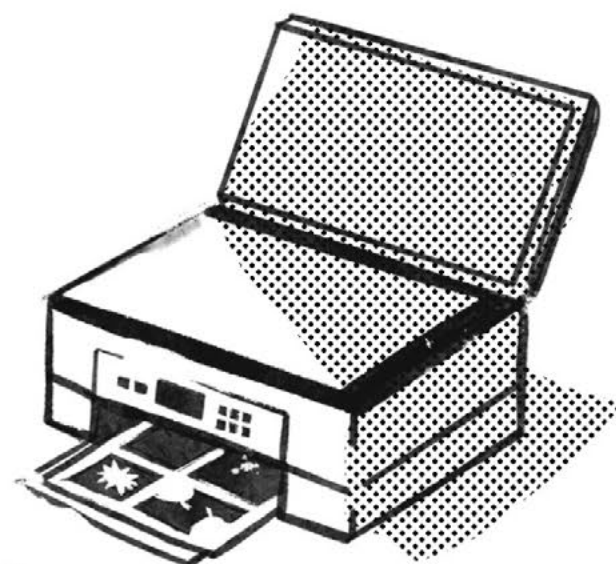
7.

Työnnä paperin reunoista
niin, että keskiosuus avau-
tuu ja vastapuolet kohta-
vat. Taita kansilehdet sis-
ällön päälle.

8.

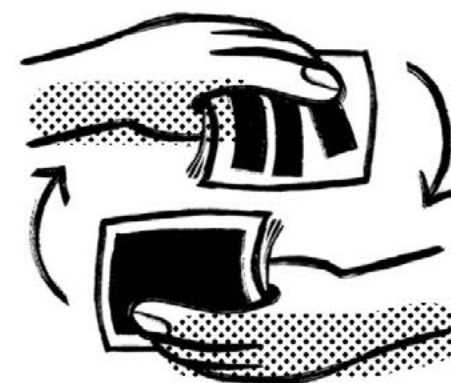
Valmiin pienlehden tulisi
näyttää tältä. Voit nimetä
etu- ja takakantesi sekä
numeroida sivusi myös
tässä vaiheessa. Varaudu
harjoittelemaan taittelua
muutaman kerran.

7

Pienlehtien levittäminen

Kun sarjakuvazinesi on valmis, on aika viedä se maailmalle.
Voit levittää pienlehteäsi useiden eri väylien kautta:

Jätä zinesi bussiin,
kirjastoon tai kahvilaan!
Postita päättäjille!
Jaa sekä vaihtele pienleh-
tiäsi muiden tekijöiden
kanssa.

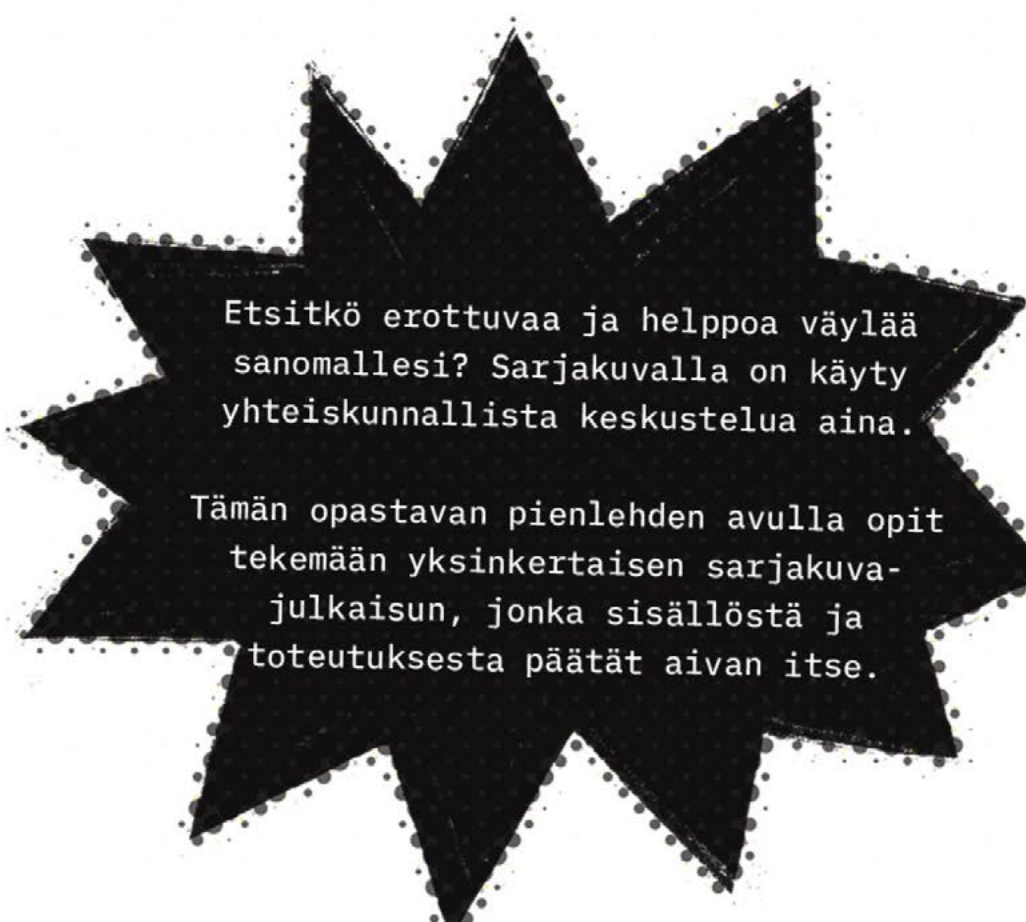

Suomessa järjestetään Sar-
jakuvalle ja pienlehdille
suunnatuja tapahtumia.
Voit hakea sarjakuvazinesi
kanssa näiden tapahtumien
myyntikujille, kuten Tam-
pere kupliin *Pienlehti-
marssiin* tai Helsingin
Sarjakuvafestarien *Zine
Festiin*.

Voit jättää pienlehtesi
omakustanteisten sarjaku-
vien levittämiseen tar-
koitettujen distrojen hal-
tuun. Aktivististen sar-
jakuviesi levittämiseen
voit olla yhteydessä esi-
merkiksi *Feministiseen
sarjakuvatoimintaan*.

8

Etsitkö erottuvaa ja helppoa väylää
sanomallesi? Sarjakuvalla on käyty
yhteiskunnallista keskustelua aina.

Tämän opastavan pienlehden avulla opit
tekemään yksinkertaisen sarjakuva-
julkaisun, jonka sisällöstä ja
toteutuksesta päätät aivan itse.

MUU TOS ALKAA SARJA KU VASTA

Pieni ohje
omakustanteisen
sarjakuvajulkaisun
tekoon

A4-arkille taiteltavan pienlehden taitto-ohjeet

1.

Taita A4-kokoinen paperi-
arkkisi kahtia keskeltä.

2.

Taita tämän jälkeen
jo kertaalleen taiteltu
paperi jälleen kahtia.

3.

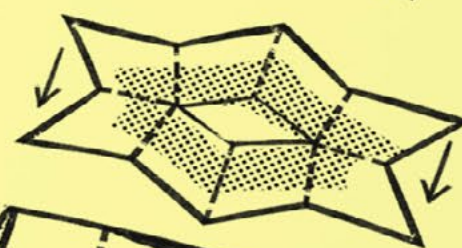

Iun arkin tulisi
näyttää tältä avattuna.
Täät myös sivu-
tyksen.

Irkki auki kes-
skiosan leik-
on helpompaa
i saksilla,
on taitettu.

6.

Avaa paperiarkki.
Taita se sitten leveys-
suuntaisesti kahtia.

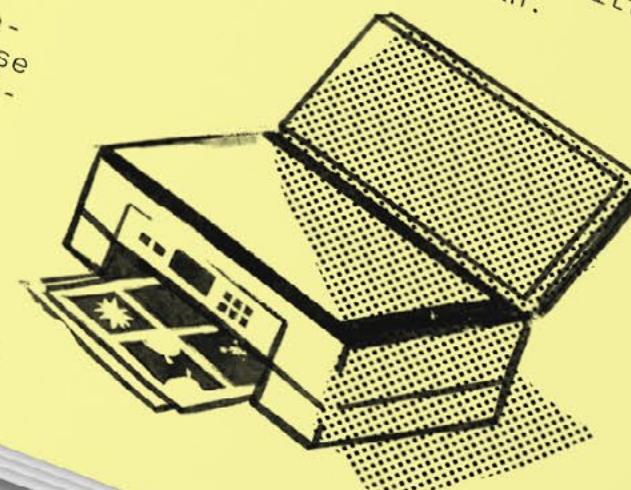
7.

Työnnä paperin reunoista
niin, että keskiosuus avau-
tuu ja vastapuolet kohtaa-
vat. Taita kansilehdet si-
sällön päälle.

8.

Valmin pienlehden tulisi
näyttää tältä. Voit nimetä
etu- ja takakantesi sekä
numeroida sivusi myös
tässä vaiheessa. Varaudu
harjoittelemaan taittelua
muutaman kerran.

9.

Kun olet piirtänyt sarja-
kuvasi arkille, skanna se
ja halutessasi tee tarvit-
tavat muokkaukset. Tulos-
tamisen ja taittelun jäl-
keen pienlehtesi ovat val-
miita levitykseen!

8 Yhteenveto ja arviointi

Opinnäytetyöni aiheena oli tutkia sarjakuvaa aktivismin työkaluna. Käytännössä halusin selvittää, mitä sarjakuva-aktivismi on ja millaisia sarjakuvia aktivistiset sarjakuvat ovat. Oli tärkeää myös selvittää niitä sarjakuvan ominaisuuksia, jotka tekevät sarjakuvasta sopivan aktivistiseen viestintään. Tutkin myös zinen eli omakustanteisen pienlehden yhteyttä sarjakuviin ja poliittiseen vaikuttamiseen. Produktiona oli tarkoitus luoda ohjeistus yksinkertaisen aktivistisen sarjakuvajulkaisun tekoon, joka luovutettaisiin Feministisen sarjakuvatoiminnan vapaaseen käyttöön.

Tutkimustyössä käytin apunani sarjakuvasta kertovaa kirjallisuutta, sähköisiä lähteitä sekä haastatteluja sarjakuvasta ja aktivismista erityistä tietoutta omaavien henkilöiden kanssa. Tutkimuksistani haluan nostaa esiin, että sarjakuvalla on sellaisia ominaisuuksia, joiden on yleisesti todettu vaikuttavan myönteisesti ihmisen muistamiseen, muistiin palauttamiseen sekä ymmärtämiseen. Sarjakuvan on myös todistettu edistävän lukihäiriöisten lasten oppimista. Sarjakuvan voi näin ollen sanoa olevan saavutettavaa. Koska aktivististen sarjakuvien on tarkoitus välittää tekijöidensä poliittisia näkemyksiä ja

näin pyrkiä muutokseen, viestin ymmärrettävyys ja saavutettavuus on tärkeää. Viestin välityksen lisäksi sarjakuva on matalan kynnyksen media, jonka harjoittamiseen ei tarvita paljoa resursseja. Sarjakuva-aktivismi voi pitää sisällään moninaista toimintaa keskiössään sarjakuva. Tällaisesta toiminnasta nostin esimerkkinä työpajat, joissa luodaan ruohonjuuritason sarjakuvia. Tällainen osallistava toiminta auttaa ihmisiä myös aktivoitumaan itse ja ottaa heidät mukaan muutoksen prosessiin työpajojen ja ruohonjuuritason sarjakuvien avulla.

Sarjakuvan suuri kompastuskivi on sen yleisön marginaalisuus ja se tuokin aktivistisen viestin levittämiseen omat haasteensa. Marginaalisuus voi myös vaikuttaa siihen, että esimerkiksi sarjakuvan hyödylliset ominaisuudet, kuten saavutettavuus, eivät pääse ainakaan helposti laajemman yleisön tietoisuuteen. Tutkimustyöni on kuitenkin paljastanut sarjakuvan olevan kykeneväinen luomaan yhteisöjä, mikä on aktivististen tavoitteiden toteutumisen kannalta tärkeää. Tämä on myös henkilökohtaisen mielipiteeni mukaan eräs tärkein selvittämäni ominaisuus. Sarjakuvalla on siis edellytyksiä toimia aktivistisena työkaluna.

Tein opinnäytetyöni produktiona opastavan pienlehden, jonka tarkoituksena oli opettaa tekemään yksinkertainen sarjakuvajulkaisu aktivistiin tarkoituksiin. Perustin tämän päätöksen siihen, että pienlehti alustana on kantanut yhteiskunnallista sanomaa aina. Lisäksi minusta on tärkeää, että pienlehdillä voidaan jakaa ajatuksia ilman sensuuria ja pienlehtien avulla voidaan antaa ääni ihmisille, joita ei kuunnella. Omakustanteisen pienlehden muodosta on saanut alkunsa sarjakuvia, jotka on myöhemmin julkaistu kustantajan toimesta. Produktioni suhteen olisi mielenkiintoista saada palautetta perustuen sen käyttöön esimerkiksi työpajoissa, joissa luodaan pienlehtiä. Tämä ei harmillisesti kuitenkaan ole mahdollista opinnäytetyön toteutuksen aikana. Näen itse aiheellisena sisällön muokkauksen kattavammaksi tulevaisuudessa. Toteuttamiskelpoinen idea voisi olla esimerkiksi lisätä produktion tapoja luoda erilaisia pienlehtiä.

Kun löin lukkoon opinnäytetyöni aiheen, minulla ei ollut paljoa lähteitä valmiina. Sarjakuvaa on kyllä Suomessa tutkittu, mutta nimenomaan aktivistisena välineenä ei juurikaan. Opinnäytetyön prosessi kokonaisuudessaan auttoi minua ymmärtämään sarjakuvan historiaa, asemaa

yhteiskunnassa ja käyttöpotentiaalia saavutettavan viestinnän välineenä. Ennenkaikeksi tietienkin aktivismin työkaluna. Koen, että oma arvostukseni sarjakuvaa kohtaan on kasvanut opinnäytteeni tutkimuksen myötä. Toivon, että tutkimuksestani on iloa sekä hyötyä heille, joille ajatus sarjakuvasta aktivistisena työkaluna ei ole ennestään tuttu. Heidän kohdallaan, joille sarjakuva taas on jo vakio väline aktivistisissä taroituksissa, toivon voivani tarjota opinnäytetyöni avulla vahvistusta päätökselle käyttää sarjakuvaa aktivismiin. ●

Painetut lähteet

- Affman, P. 2004. "Comics go underground!" : underground-sarjakuva vastakulttuurina vuosien 1967–1974 Yhdysvalloissa. Tampere: Tammer-paino.
- Anttonen, P. 2019. Sukupuolen ilmaisu internetsarjakuvassa. Sarjainfo. 1/2019. 42–25.
- Duncombe, S. 2017. Notes from underground: zines and the politics of alternative culture. Portland: Microcosm Publishing.
- Farmer, J., Chevli, L. & Fleener, M. 2023. Tits & Clits 1972–1987. Seattle: Fantagraphics book, Inc.
- Herkman, J. 1996. Miten sarjakuvista tuli yliopistokelpoisia? Herkman, J. (toim.) Ruutujen välissä. Tampere: Tampere University Press, 9–42.
- Hildén, J., Koponen, J. & Vapaasalo, T. 2017. Tieto näkyväksi – informaatiomuotoilun perusteet. Taide + muotoilu + arkkitehtuuri 1/2016. Helsinki: Aalto ARTS Books.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi. Osin uudistettu painos.
- Hokkanen, A. 2022. Pimppiä vilauttava enkeli ja palavia poliisiautoja. Sarjainfo. 1-2/2022. 22–26.
- Hänninen, V. 2024. Sarjakuvan paikka. Nykysarjakuva suomalaisen taiteen kentällä. Helsinki: Kutikuti ry.
- Jokinen, H. 2011. Sarjakuvalla on kaksi äidinkieltä – Sarjakuvan kuvasta, kerronnasta ja äänitehosteista. Jokinen, H. (toim.) Sarjakuva Suomessa – Historiasta, asemasta, kielestä. Vantaa: Avain, 99–121.

- Juhola, K. 2011. Sarjakuvien asiasanasto. Jokinen, H. (toim.) Sarjakuva Suomessa – Historiasta, asemasta, kielestä. Vantaa: Avain, 164–190.
- Laukkanen, A., Miettinen, S., Elonheimo, A., Ojala, H. & Saresma, T. 2018. Feministisen pedagogiikan ABC. Opas ohjaajille ja opettajille. Tampere: Vastapaino.
- Lidwell, W., Holden, K. & Butler, J. 2015. The Pocket Universal Principles of Design. Beverly, Massachusetts: Rockport Publishers.
- McCloud, S. 1993. Understanding Comics: The Invisible Art. New York: Harper Paperbacks.
- Nummelin, J. 2018. Sarjakuvan lyhyt historia. Vantaa: Avain.
- Ontto-Panula, H. 2024. Tee pienlehti itse halvalla!. Akkojen horinoita – Queer-feminististä pohdintaa yhteiskunnasta. 1/2024. 30–31.
- Odoi, F. & Packalen, L. 1999. Comics with an Attitude.. A Guide to the Use of Comics in Development. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Pater, R. 2022. Caps Lock – How Capitalism Took Hold of Graphic Design and How to Escape It. Amsterdam: Valiz.
- Sariola, S. 2021. En tiennyt olevani vihainen (Läskizine). Turku: Zum Teufel.
- Sariola, S. 2023. Tiedän olevani ylipainoinen. Turku: Zum Teufel.
- Tanskanen, R. 2022. Tympeät tytöt – Aikuistumisriittejä. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Wreck, A. 2020. Stolen sharpie revolution: a DIY resource for zines and zine culture. Lunchroom Publishing.

2021. Draw the Line. New York: Street noise Books.

Sähköiset lähteet

- Gustaffson, M. 2021. Miksi alaston nainen on paheksuttava, mutta mies ilman vaatteita on hauska? Riina Tanskanen, 23, piirtää tyttöjä, jotka eivät halua miellyttää. Kulttuurivieras. Viitattu 22.02.2025. Saatavissa <https://yle.fi/a/3-12061656>
- Haavisto, V & Pitkäsalo, E. 2024. Viranomaisviestintää sarjakuvan keinoin. Viitattu 22.1.2025. Saatavissa <https://kielikello.fi/viranomaisviestintaa-sarjakuvan-keinoin/>
- Hankaniemi, A. 2022. Tympeät tytöt –sarjakuvan luonut Riina Tanskanen on historian nuorin tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon saanut nainen. Yle. Viitattu 12.03.2025. Saatavissa <https://yle.fi/a/3-12621002>
- Hanisch, C. 2006. The Personal Is Political – The Women’s Liberation Movement classic with a new explanatory introduction. Viitattu 28.2.2025. Saatavissa <https://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>
- Hannula, T. Facebookin ja Instagramin faktantarkistus loppui Yhdysvalloissa. Helsingin Sanomat. Viitattu 3.3.2025. Saatavissa rajoitetusti <https://www.hs.fi/maailma/art-2000010947953.html>

Holšánová, J., Holmberg, N & Holmqvist, K. Tracing Integration of Text and Pictures in Newspaper Reading. Viitattu 10.11.2024. Saatavissa https://www.researchgate.net/publication/304023646_Tracing_Integration_of_Text_and_Pictures_in_Newspaper_Reading

Kauranen, R., Löytty, O., Nikkilä, A., & Vuorinne, A. 2019. Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja sarjakuva-aktivismi Suomessa: Auttamishalu, antirasismi ja turvapaikanhakijoiden äänet. AVAIN - Kirjallisuuden tutkimuksen aikakauslehti, 16(1), 4–27. Viitattu 25.2.2024. Saatavissa <https://journal.fi/avain/article/view/74151>

Ketola, K & Pitkäsalo, E. 2022. Sarjakuva-asiakirjat ja informaatiomuotoilu. Viitattu 22.1.2025. Saatavissa https://www.researchgate.net/publication/361183718_Sarjakuva-asiakirjat_ja_informaatiomuotoilu

Kontturi, K., Lund, M., Romu, L & Strömberg, F. 2018. Editorial: Comics Activism. Scandinavian Journal of Comic Art. Vol.3:2, 1-2. Viitattu 28.2.2025. Saatavissa <https://sjoca.com/wp-content/uploads/2018/04/SJoCA-3-2-01-Editorial.pdf>

Lund, M. 2018. Comics Activism, A (partial) Introduction. Scandinavian Journal of Comic Art. Vol.3:2, 40–52. Viitattu 25.1.2024. Saatavissa <https://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1399831/FULLTEXT01.pdf>

Mallat, S & Melki, J. 2014. Digital Activism: Efficacies and Burdens of Social Media for Civic Activism. Arab Media & Society. Issue 19. Viitattu 25.3.2025. Saatavissa <https://doi.org/10.70090/JM14DASM>

Pesonen, S. 2024. Zine-julkaisut venäläisten aktivistien apuna. Voima. Viitattu 10.11.2024. Saatavissa: <https://voima.fi/artikkeli/2024/zine-julkaisut-venalaisten-aktivistien-apuna/>

Rantanen, K. 2023. ”Kun piirtää itseään alasti, joutuu katsomaan kehoaan tosi tarkkaan. Se tekee hyvää itsetunnolle.” Turun Sanomat. Viitattu 15.2.2025. Saatavissa rajoitetusti <https://www.ts.fi/kulttuuri/5939625>

Richert, H. Mahdollistamisen supersankari. Sarjainfo. 1/2016. 20–21. Viitattu 15.3.2025. Saatavissa <https://issuu.com/sarjakuvakeskus/docs/sarjainfo-1-2016-web>

Rikosuhripäivystys. 2019. Maalittaminen on järjestelmällistä häirintää, jonka tavoite on vaientaa uhri. Viitattu 16.3.2025. Saatavissa <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/maalittaminen/>

Rooney, R. 2022. Nurturing the dignity of vulnerable and marginalized people, one contract at a time. The Clarity Journal, Number 84, 39–43. Viitattu 23.2.2025. Saatavissa <https://usercontent.one/wp/www.clarity-international.org/wp-content/uploads/2022/11/CLARITY-84-2022.pdf?media=1721338114>

Sarjakuvakeskus. 2015. Nyt riittää! – Sarjakuvataiteilijat rasismia vastaan. Pienlehti ja näyttely. Viitattu 23.2.2025. Saatavissa <https://sarjakuvakeskus.fi/lyhyesti/nyt-riittaa-sarjakuvataiteilijat-rasismia-vastaan/>

Smith, P., Goodmon, L., Howard, J., Hancock, R., Hartzell, A. & Hilbert, S. 2019. Graphic novelization effects on recognition abilities in students with dyslexia. Journal of Graphic Novels and Comics. Viitattu 13.11.2024. Saatavissa https://www.researchgate.net/publication/334110023_Graphic_novelisation_effects_on_recognition_abilities_in_students_with_dyslexia

Tampere University a. About. Viitattu 22.1.2025. Saatavissa <https://research.tuni.fi/sarjis/about/>

Tampere University b. Sarjis: Tutkimusryhmän tavoitteista. Viitattu 22.1.2025. Saatavissa <https://research.tuni.fi/sarjis/sarjis-tutkimusryhman-tavoitteista/>

Tampere University c. Graphic Justice – Oikeutta sarjakuvan keinoin (2020–2024). Viitattu 22.1.2025. Saatavissa <https://research.tuni.fi/sarjis/graphicjustice/>

Tampere University d. Word to image – Sanasta kuvaksi (2020–2023). Viitattu 22.1.2025. Saatavissa <https://research.tuni.fi/sarjis/project-2-word-to-image/>

Tolonen, A. 2019. Chileläinen antirasisti, bodaava vegaani ja koulukiusattu muunsukupuolinen – tapasimme ihmiset, joiden aktivismia kaikki eivät hyväksy. Yle. Viitattu 3.3.2025. Saatavissa <https://yle.fi/a/3-11094757>

Voima. 2019. Zine elää! Omakustanteinen sarjakuva rikkoo sääntöt ja haastaa markkinalogiikan. Viitattu 3.3. 2025. Saatavissa <https://voima.fi/artikkeli/2019/zine-elaa-omakustanteinen-sarjakuva-rikkoo-saannot-ja-haastaa-markkinalogiikan/>

World Comics India. Grassroots Comics. Viitattu 12.3.2024. Saatavissa https://www.worldcomicsindia.com/grassroots_comics.php

Haastattelut

Kemppi, T. 2024. Monitaiteilija. Haastattelu 12.11.2024.

Rojola, J. 2024. Sarjakuvaneuvos. Haastattelu 6.3.2024.

Luennot, radio- ja TV-ohjelmat, podcastit

Mäkeläinen, N. 2017. Kultakuume: Piirtämällä näkyväksi – Pakolaiset kertovat elämästään sarjakuvin. 23.2.2017. Yle Areena. Viitattu 18.1.2025. Saatavissa <https://areena.yle.fi/podcastit/1-4007308>

Nyysölä, V & Vieruaho, A. 2023. Ville Ranta – Sarjakuvan Kuolema. Sarjakupla. 14.12.2023. Spotify. Viitattu 9.3.2025. Saatavissa <https://open.spotify.com/episode/4YjNmROVVv23HB8CWEOrW8?si=-9f228a529f2d417f>

Orlowski, J. 2020. The Social Dilemma. Dokumentaarinen elokuva. 24.2.2024. Saatavissa <https://watchdocumentaries.com/the-social-dilemma/>

Selander, M. 2017. Aktivistit, mihin aktivismia tarvitaan?. Kysy mitä vaan. 27.9.2017. Yle Areena. Viitattu 23.3.2024. Saatavissa <https://areena.yle.fi/podcastit/1-4228648>

Kuvalähteet

Kuva 1. Farmer, J. & Chevli, L. 1977. Tits & Clits. Viitattu 15.3.2025.

Kuva 2. Kuutti, V. 2015. Dubbelkate: Apu on matkalla. Viitattu 12.2.2024.

Kuva 3. Charlesworth, K. 2017. Leave a Deposit. Viitattu 15.2.2025. Saatavissa <https://drawthelinecomics.com/2017/02/05/be-a-sister-actions-that-help-women/#jp-carousel-1158>

Kuva 4. Tanskanen, R. 2022. Tympeät tytöt – Aikuistumisriittejä. Viitattu 22.2.2025.

Kuva 5. Sudrish, K. 2013. Viitattu 22.2.2025. Saatavissa https://www.worldcomicsindia.com/Manuals/BASIC_MANUAL_Eng.pdf

Kuva 6. Creative contracts. 2016. Comic Contract for Indigo Fruit. Viitattu 20.4.2025. Saatavissa <https://creative-contracts.com/clemengold/>

Kuva 7. Pitkäsalo, J. 6b7c367c-isa-saapuu_reunat-lisatty. Viitattu 22.1.2025. Saatavissa <https://research.tuni.fi/sarjis/project-2-word-to-image/>

Kuva 8. John. 2003. A Rough Guide to Bicycle Maintenance. CPE Digital Zine Library. Viitattu 22.2.2025. Saatavissa <https://cpezine.omeka.net/items/show/7>

Kuva 10. Kim, E. 2022. My Friends from Russia Are Disappearing Due to Being Arrested for Protesting the War. Viitattu 22.11.2024.

Kuva 11. Sariola, S. 2021. En tiennyt olevani vihainen (Läskizine). Viitattu 22.11.2024. Saatavilla <https://zoomteufel.fi/sariola-sari-en-tiennyt-olevani-vihainen-laeskizine>

Kuva 12. Sariola, S. 2023. Tiedän olevani ylipainoinen. Viitattu 22.11.2024. Saatavissa <https://zoomteufel.fi/sariola-sari-en-tiennyt-olevani-ylipainoinen>

Kuva 13. Takalo, T. 2011. Miten ja miksi tehdä itse pienlehtiä. Viitattu 22.1.2024.

Kuva 16. Miettinen, A. 2018. Miten tehdä A4:sta pienlehti. Viitattu 10.11.2024.

kuva 17. Ontto-Panula, H. 2024. Tee pienlehti itse halvalla! Viitattu 10.11.2025.